

मराठीचा विकास : महाराष्ट्राचा विकास

राज्य मराठी विकास संस्था
(महाराष्ट्रशासन पुरस्कृत)
एल्फिन्स्टन तांत्रिक विद्यालय,
३, महापालिका मार्ग,
धोबीतलीव, मुंबई - ४००००१
रजि.नं. एक १६०९४ (मुंबई)
दूरध्वनी : २२६५३९६६ / फॅक्स : २२६३१३२५
Email rmvs.mumbai@yahoo.com

निवेदन

महाराष्ट्र राज्याचे सांस्कृतिक धोरण २०१० अंतर्गत मराठी भाषेतील प्रतिमुद्राधिकाराची (कॉपीराइटची) मुदत संपलेले दुर्मिळ ग्रंथ महाजालावर उपलब्ध करून द्यावे असे म्हटले आहे. त्यानुसार मराठी भाषा विभागाच्या आदेशाप्रमाणे (शासननिर्णय क्र. रासांधो १०१२/ प्र. क्र./ २०१२/भाषा-३ दि. २८ मार्च २०१३) राज्य मराठी विकास संस्थेद्वारे असे ग्रंथ आणि नियतकालिके महाजालावर उपलब्ध करून देण्याचा प्रकल्प राबवण्यात येत आहे.

ह्या प्रकल्पांतर्गत उपलब्ध होणारे ग्रंथ व नियतकालिके प्रतिमुद्राधिकार अधिनियमाची मुदत उलटलेले असल्याने सार्वजनिक स्वरूपात उपलब्ध आहेत. ही सामग्री विविध ग्रंथालयांनी जतन करून ठेवल्यामुळेच आज आपल्याला उपलब्ध होत आहे.

सदर पुस्तके अथवा नियतकालिके जशी उपलब्ध होत जातील तसे त्यांचे संगणकीकरण करून जनतेला ती उपलब्ध करून देण्यात येतील. ह्या ग्रंथांच्या / नियतकालिकांच्या पीडीएफ प्रती आपण विनामूल्य उतरवून घेऊ शकता. असे करताना आपण खालील सूचना लक्षात घेऊन त्यांचे पालन करावे.

०१. सदर ग्रंथांच्या पीडीएफ प्रती ह्या वैयक्तिक वापरासाठी विनामूल्य उतरवून घेता येतील तसेच इतरांनाही विनामूल्य देता येतील. पण कोणत्याही कारणासाठी त्याचा व्यावसायिक वापर करता येणार नाही.
०२. सदर ग्रंथांचे दुवे इतरांना देताना त्यासाठी कोणतीही रक्कम आकारता येणार नाही.
०३. पीडीएफ प्रतींवर असलेली राज्य मराठी विकास संस्थेची मुद्रा आपणास काढता येणार नाही.
०४. आपल्या अभ्यासासाठी, संशोधनासाठी ह्या सामग्रीचा उपयोग करताना आपण योग्य तो श्रेयनिर्देश केला पाहिजे.

वरील अटीचा भंग झालेला आढळल्यास कायदेशीर कारवाई करण्यात येईल.

स्पष्टीकरण : सदर सामग्री ही केवळ ऐतिहासिक दस्तऐवज म्हणून उपलब्ध करण्यात आली असून ह्या सामग्रीतून व्यक्त होणारी मते, विचारसरणी इ. त्या त्या लेखक, संपादक इ. कर्त्यांची आहे. त्यांपैकी कोणतेही मत, विचारसरणी इ. ह्यांचा पुरस्कार महाराष्ट्र शासन, मराठी भाषा विभाग, राज्य मराठी विकास संस्था ह्यांपैकी कुणीही करत नसून त्या त्या मताचे वा विचारसरणीचे दायित्व उपरोक्त विभागांवर असणार नाही.

॥ श्री ॥

काव्येतिहास-संग्रह.

भुजतरुवनच्छायां येषां निषेव्य महौजसां
जलधिरसना मेदिन्यासीदसावकुतोभया ।
स्मृतिमपि न ते यान्ति क्षमापा विना यदनुग्रहम्
प्रकृतिमहते कुर्मस्तस्मै नमः कविकर्मणे ॥

राजतरंगिणी.

पुस्तक ११. एप्रिल, सन १८८८. अंक ४.

प्रकाशक (एडिटर)

जनार्दन बाळाजी मोडक, बी. ए.

व

काशिनाथ नारायण साने, बी. ए.

हे मासिक पुस्तक

पुणे येथे

ज्ञानप्रकाश छापखान्यांत छापिले.

किंमत ८ आणे.

विक्रीस तयार.

खाली लिहिलेली उपयुक्त व मनोरंजक पुस्तके ही आमचे आफिसांत विक्रीस तयार आहेत. खाली लिहिल्याप्रमाणे रोख पैसा पाठविला असता पाठविण्यांत येतील.

काव्येतिहास-संग्रहाचे व्यवस्थापक.

अनुक्रम नंबर.	ग्रंथाचे नांव.	किंमत.	ट०	हां०
	ऐतिहासिक ग्रंथ.	रुपये. आ०	आ०	पै.
१	पेशव्यांची बखर	१	४	२ ०
२	आऊसाहेबांची बखर	१	०	१ ६
६	श्रीमंत संभाजी महाराज व राजाराम महाराज यांची चरित्रे }	१	०	१ ६
७	साष्टीची बखर. *	०	४	० ६
८	ब्रह्मदेव स्वामींचे चरित्र. *	०	५	० ६
९	विठ्ठल शिवदेव बिन्दूरकर यांची छोटी बखर	०	२	० ६
१०	योरले शाहू महाराज यांचे चरित्र.	१	०	१ ६
१०	पंत प्रधान यांची शाकावली *	०	६	० ६
११	श्रीमंत छत्रपति धाकटे रामराज व धाकटे शाहू महाराज यांची चरित्रे }	१	०	१ ६
१५	सळ्यांच्या स्वारीची बखर	०	४	० ६
१६	नागपूरकर भोसल्यांची बखर	१	१२	२ ०
१८	होळकरांची कैफियत.	१	६	२ ०
१९	श्रीमंत भाऊसाहेब यांची कैफियत	०	६	० ६
२०	दामाडे सेनापति व गायकवाड यांची हकीकत	०	८	० ६
२१	श्रीमंत नारायणराव पेशवे यांची बखर }	०	२	० ६
	कारभारी पक्षाच्या हकीकतीसुद्धा }			
२१	राजनीति मल्हार रामरावकृत	०	१२	१ ०

मराठी कविता.

१	मुक्तेश्वरकृत महाभारत वगणवै.	२	०	२ ६
५	वामन पंडित प्रकरणे ४५	२	०	२ ६
११	मोरोपंतकविकृत प्रकरणे ५५ भाग १ ला.	२	०	२ ६
१२	अनेककविकृत प्रकरणे १७ भाग १ ला.	२	०	२ ६
	बिल्हण चरित्र-विठ्ठलकविकृत. *	०	२	० ६
१७	अनेककविकृत भाग २ रा प्रकरणे १२	२	०	२ ६
२२	मोरोपंतकविकृत-प्रकरणे २९ भाग २-रा	२	०	२ ०
२३	अनेककविकृत भाग ३ रा	२	०	२ ६
२५	मीरामदासस्वामीकृत रामायण व इतर काही प्रकरणे	१	८	१ ६

वर्गणीदारांस विशेष सूचना.

वि० वि०. काव्येतिहास-संग्रहाचें आफिस पूर्वीचे ठिकाणांतून काढून हल्लीं सदाशिव पेंठ, पुणे, घर नंबर ७३६ रामभाऊ जोग यांचे वाड्यांत आणिलें आहे. कळावें हे विनंती.

काव्येतिहास-संग्रह व्यवस्थापक.

विषयक्रम.

बखरी.

चित्रगुप्त विरचित-शिवाजी महाराजांची बखर. .. ४९-७२
मराठी साम्राज्याची छोटी बखर. .. १-१६

मराठी कविता.

अनेककविकृत भाग ४ था:—

नरहरिकृत गंगारत्नमाला २५-३२

उभयतांकडेस होजिवीस शहाणा चौकस बुद्धिसागर बृहस्पतिसमान उत्तर प्रतिउत्तर समर्पक [करणार] कोण योजून पाठवावा. ही तजवीज चित्ताचा शोध करून महाराजांनी केली. आणि आपले राजमंडळांत योजना मांडली. जैसा श्रीरामचंद्रजींनी लंकेशाकडे शिष्टाई संबंधास अष्टादश कपिपुंगवांत अभिनव, बल्लोत्कट, सहिष्णु, शांत, दांत, सर्वाध्यक्ष, प र वि ष, पटुतर प्रतापी, चौचा-मौशासमान उत्तर प्रतिउत्तर सांग निखून वाग्माधुर्यद व रसिक सगर्भ वचनें अमृतोत्तम माधुर्य निरुपम अग्रगण्य, श्रीधरासुताधव त्रैलोक्यनाथ दशरथात्मज श्रीरघुनाथकुलतिलकचरणारविंदी तत्पर, सामिनी सुलक्षण महामेरुप्राय प्रसंगी श्रीजानकीनायक[यांणी]कनकपुरवासी यांजकडे समर्थ आज्ञा करून प्रेषिले; तदनु रूप शिवाजी महाराजांनी विवंचना करून आश्रित समूहांत महातेजस्वी दैदी-ध्यमान, द्वितीय द्विजराज, वेदपरायण, षट्शास्त्री निपुण, सत्य समर्पक बोलणार, पडले मनसव्यास वि ष यं ध नि त, किंबहुना विक्रमोपराक्रमे अर्भाट रचोन गौंधर्वनगरातुल्य भयप्रदतेस विभू रचून अमित्रास गोचरता करून कार्यभागी व क्ष वा वै, वांछित अर्भाष्ट सिद्धास नेणार, सकल वेदशास्त्र संपन्न, राजेश्री रघुनाथ भट्ट पंडितराव संनिध हेते त्यांस शिष्टाई संबंधास उभयतां राजे यां-जकडे पाठवावे ही विचारणा केली. रजपूत परम प्रवीण, क्षात्रधर्मी निपुण, सर्वज्ञ, श्रीविष्णुभक्त, सत्यवचनी, अगाध कर्माचे ठायीं परमभीत, सहिष्णु, वेदमर्यादेनुरूप प्रवर्त करीत आहेत, सज्जानत्वासही शिखामणिच, तीन कर्मास अ ह र्व, क्षत्रिय कुलावतंस, अभिज्ञ, सज्जान, पांडित्याचे ठायीं अतिशयेची रत, भवति न भवति प्रसंगास योग्यायोग्य वचनें माधुर्य, मनोरंजनास विश्रांतिदायक ही प्रमाणताच. रघुनाथराव पंडित गेल्यावर परमानंदच उभयतां राजे पावतील. हा महाराजांनी सिद्धांत करून त्यांससमागमें त्या उभयतांस दिव्यवस्त्रें महा तेजस्वी त्रिषु समान, कीं चंद्रिका व सूर्य तद्वत् व तसेच अलंकार नवरत्नांकित पाचू परोर्जे लसणे गोमेदमणि श्यामवर्ण आरक्त माणिके वैडूर्य दैदीप्यमान, तदुत्तर परम वर्तुळ अलौकिक शुक्तिकासुत हुरमुजी मुक्ताफळे बडरीफळातुल्य मणिभाणके सं-वेष्टित प्रवाळ श्रीमंत सभूषणे शिरोपेच, चहू मोतियाचे तुरे, अनुपदे कलगिया, तदुत्तर कंठयुगलींच्या कंठ्या मुक्ताफळे वेष्टित कनकसहित व तसेच हेममांडित पदके नवरत्नांकित रत्नराजिया सुतेजस्वे मध्यनायक वैडूर्य योग्यता पावले, व हस्तकडी जडित व बाहुभूषणे, तशींच पंचपंच करपल्लवेंस मुद्रिका नवर-

२५. वाचामर्श-वाचस्पति, बृहस्पति.

२६. द्विजराज=चंद्र.

२७. गौंधर्व नगर=पूर्वेकडे किंवा पश्चि-

मेकडे दगे येऊन त्यांत चित्रविचित्र रंगाची रचना दिसते तीस गंधर्वनगर म्हणतात.

२८. परोज=नीळ, निळ्या रंगाचे रत्न.

लंकित हस्तलाघव चमत्काराचेठायीं विबुल्लतेसमान प्रभा विराजोन भूमीचेठायीं किरणें दैदीप्यमान विराजलीं. किंवा व्योमगर्भांतून उडुगणेंच धरारातळवटीं पतन जहालीं. या प्रकारचे अलंकार व राजवहनाचे वाजी नटनागर भूषणें संयुक्त वारिधि-तीरानें आलियास्तव नाम अरबी पावले. वारू विलोकितां उपमेस द्वितीय श्यामकर्णच. तैसेच मत्त करी सुभावने. पलखदंतीं आभरणें विराजलीं. मस्तकीं रत्नांकित र मौं चि त मा तलवटीं सुवर्णाचीं अश्वत्थपर्णें, तदुत्तर कं-ठाभरणें सुवर्ण गोमांतकी सुवर्णाची सकलाइ गजवंष्टित विराजव्या. तदनंतर पृथीं पाखरा भरजरी मुक्ताफळें संवेष्टित, पर्दी सुवर्णाचे अंदु, कणों गुच्छ, नग पु-च्छाचे, गज लक्षितां परम नेटके कनकाचेच अटले. दिवौकस अधिक गृह्णांचेच विलोकितां. तदुत्तर उपसाहियें फळफळावळ नानाप्रकारचीं आमोदाभरित सु-मनें करंडे भरोन रघुनाथभट पंडितराव यांसमागमें देऊन महाराजांनीं बुद्धि-मंत सकल लेखकौवतंस निकटवर्तीं द्वितीय चित्रगुप्तच असेंजे बाळाजी आवजी प्रभु चिटणीस यांजवळून उभयतां राजे यांस स्नेहोपचार ममताअभिवृद्धिदायक पत्राचीं प्रत्युत्तरें ययासांग वचन-माधुय-सुमनवाटिकाच पत्रीं प्रसर केली. आधींच चिटणीस, मनोवांछित लेखन विषयीं परम चातुर्य, कर्लीत अमरगृहींचे विद्याविशारद श्रीशारदेचे अभिमुख च त रा क्ष णी हेम-मंडित भरजरी बुट्टे-दारी कागद आणून शिकस्त करून महाराजांचे आज्ञेप्रमाणें लिहिलीं [तीं] येणेंप्रमाणें ऐसी जे. सन्मानयुक्त श्रेष्ठता अर्पून प्रसंगीं स्वकार्यास दक्ष प्रवाच प्रत्युत्तर. श्रीमंत सकलशास्त्रीं निपुण धर्मपरायण शौर्यैर्दार्य क्षत्रिय कुलावतंस सत्कीर्ति प्रभाकर पटुतर प्रतापी स्वधर्म ति सा ई अन्नगण्य, पंडुतनय समान निरापेक्ष, निराश्रितां महदाश्रय, श्रिया विराजमान सुराज राजश्री मिरजा भूपति यांसि प्रीतिपूर्वक शिवाजी राजेंद्र क्षितिपालक कृतानेक विज्ञप्ति. अत्रत्य कुशल श्रीरूपयातिरेक वर्धिष्णु जाणोन स्वकीय संतोषातिशय श्रान्ततेस परम विश्रां-तिदायक अमृतावह रसोत्पत्ति पत्रपात्रीं परिपूर्णता भरोन चित्तास प्रमो-दप्रद करावया वडील असां. विशेष. आपण बहुत वासरानंतर स-रूपता होऊन वार्तिकासमागमें पत्र प्रेषण केलें तें अकस्मात् परम-ग्रीष्मकाल-हरणास्तव अकालीं पर्जन्यैर्प्राय आगमन पत्राचें जहालें. पत्र येतांच द्वय हस्तकीं घेऊन मुदितमानसें हृदयारविदों समर्थ दर्शनातुल्य अव-ग्रहण करून चित्तास परम संतोषाच्या अपरमित कोटीच जहाल्या. पत्रागमना-चा किमपि भास नसतां गंगाधमुनासंगमातुल्य उत्फुल्लित चित्तें उभयपक्षां अमर्याद ममतासिंधु प्रसर जहाली. नदनंतर सावधवृत्ति होतांच पत्रागमनच

लहालें तलाशींच पत्रश्रवण होऊन चित्तखलुनिश्चयता दूर पावोन श्रान्तिता हर-
ण जहाली. पर्ती भाव अशेष अनुकंपा करून दर्शविला जे, उभयतां भिन्नता
व्या पि का दि नच. अन्य अर्थ चित्तांत न आणितां पत्र पावतेक्षणीं दर्शनास
यावें. कोणेविषयीं आलेप अणुमात्र न करितां व परकी अर्थाची चिंता अल्पही
न आणितां अवलंबित जहालियानें सर्वही मनोवांछित हेतु जवोत्य परिपूर्णता हो-
ऊन सर्व गोष्टीनें कल्याणावहच आहे. अन्य असेल तरि श्रीठाकुरजीची शप-
थ असे. चिरंजीव राजश्री रामसिंग राजे पुत्र तद्वतच तुम्ही स्वतः ममता
पुरस्कार लिहिलें तेणेंकडून चित्त संतोष उन्मादता पावोन गजछावकातुल्य डुलत
आहें. एक श्रीकुलदेवी अंबा जाणें. इतर भावनेचे संकल्पा रहित मानस
जहालें. व तुमचें आगमन दिखीहून दक्षिणप्रांतीं जहालें ही उत्तमोत्तम गोष्ट
घडोन आली. ज्या ज्या वी चि त भा व क सिद्धीतें पावतील हा चित्ताचा निश्चय हो-
ऊन गेला. आतां भय परतें ठेऊन मानस आनंदोत्कर्ष पावले. आपण वडी-
ल, क्षात्रधर्मसंरक्षणास्तव मुकुटमणी, भूतलवटीच्याठावीं अपर भानूच विराजले
आहांत. तदुत्तर पातशहाची इतराजी आम्हांवरि विशेष जहाली. पुढें काहीं
तारणोपाय दिसत नाहीं. या अर्थाची विवंचना करित आहों. पातशहा सर्वांचे
खावंद हे प्रमाणताच. क्षात्रधर्मास अवरोध केला. म्लेंच्छभय धरा जहाली.
अविध उन्मत्त होऊन हिंदुधर्म बुडवीत चालिले. संपूर्ण पुण्यक्षेत्रें श्रीविष्णु व
श्रीशिवस्थानें भ्रष्ट केलीं. गोवध तत्रस्यळीं करूं लागले. श्रीचीं देवालये पा-
डोन अगदीं आपला अविचार चालवून मशिदी देवालयांच्या केल्या. ब्राह्मण
भ्रष्ट करूं लागले. संपूर्णजन दक्षिणेत त्रास पावूं लागले. हें महा संकट श्री-
भवानी शंकरास पडलें. तेव्हां धर्मरक्षणास मजला ईश्वरानें निर्माण केले हा
साक्षात् चमत्कार जहाला. श्रीअंबा व श्रीसदाशिव प्रसन्न होऊन मज हस्तकें
यवनाचा पराभव करित चालिला. दक्षिणेत चार पादशहा अहलशहा बिजा-
पूरकर व हैदराबादेचा तानाशाह व बेदरकर व दौलताबादेचा बहिरी निजा-
मशाह यांणी केवळ अमर्यादाच केली. तैसेंच बिजापूरकर पादशहानें अतिश-
यच पातक केलें. हिंदुधर्मरहित धरा करावी, वर्णसंकर मांडिला. याजकरितां
वडिलांचे प्रतापें व श्रीअंबावरदें करून अफजलखान बिजापूरचे पातशहाचा
मातबर वजीर, काहीं सामान्य नव्हे, तो ग्रासावयास एकाएकींच अ के तें स्य-
ळास धोटापणें चालोन आला. त्याणें स्नेह न रक्षितां दुराचरणास प्रवर्तला ते
समयीं अफजलास स्वहस्ते मृत्यु देऊन यमधामास पाठविला. तदनंतर दिखी-
श्वर औरंगजेब पातशहानीं शास्तीखान नबाबास अगणित सेना देऊन आम-

चा उपमर्द करावा म्हणोन पाठविला, तोही श्रीअंबावरदे शिलास्पंद करून मा-
घारा पाठविला. यास्तव अलंपनाहास विषाद येऊन तुझांस मोहीम सांगोन पा-
ठविलें. आम्ही पादशहाचे दरबंदगीस अंतर करणार नाही. परंतु हिंदुधर्माची
ईर्ष्या हिंदुराजे यांणीं टाकिली. हे पृथ्वीचें राज्य परागत त्रेताकृताद्वापारयुगापा-
सून नीतिन्याय हिंदूच करीत आले. एतद्विषयींचा मानाभिमान तुम्हांस असावा.
येविशीं हरोळी वडिलीं मजला द्यावी. येविशींचा अभिमान धरवा. म्हणोन ब-
हुता रीति पंडितरायासमागमें दिधलीं आणि मुखोत्तरेही महाराजांनीं याच-
प्रमाणें सांगितलें व महाराजांनीं आपले निकटवर्ती भाषणश्रवणास्तव जिन्हाळि-
याचे दादाजी रघुनाथ प्रभु बुद्धिमंत यांसही समागमें दिधलें व अनुपदे सांगि-
तात लोक देऊन रवाना केलें, ते लष्करा सन्निध गेले. हे वर्तमान समजतांच
भिरजा राजियानें सेना समागमें घेऊन जाऊन भेटून परमादरें लष्करांत आ-
पून डेरस पंडितराव यांस नेलें. महाराजांचें परम ममतेनें आतुर चित्तें कुशल
विचारिलें. पंडितराव यांनीं ययानुक्रमें संतोषवृत्त निवेदन केलें. महाराजांचीं
पत्रें व वस्त्रे अलंकार हत्ती घोडे भिरजा राजियास नजर केले. ते पाहून परम
संतोष जहाला. पत्र श्रवण करितां चित्त सद्बोधित होऊन खुशाली केली. आ-
णि कांहीं लडा न राखितां राजा बोलिला जे, आम्ही व शिवाजी राजे कांहीं
भिन्न नाही. ऐसें प्रथमतः भाषण होऊन उदईक मनोदयानुरूप बोलणें तें बोलूं
म्हणोन निरोप दिधला. आणि जैयसिंग राजे यांची भेटी घेणें म्हणोन सांगितलें.
त्याजवरून त्यांजकडे जातांच सामोरा येऊन भेटी घेऊन पंडितराव यांस डेरि-
यांत नेलें. बहुतां रीति सन्मान केला आणि महाराजांकडील कुशल वर्तमान
स्वमुखें विचारिलें. बहुत समाधान पावला. पंडितराव यांणीं महाराजांचीं पत्रें
व वस्त्रे, अलंकार, हत्ती, घोडे दिधले. त्यांचा राजियानीं परमप्रीति अंगीकार
केला. नंतर डेरियास जाणेंस निरोप दिधला.

तदनंतर दुसरे रोजीं पंडितराव उभयतां राजांचे दर्शनास गेल्यावरि भिर-
जाराने यांणीं स्पष्ट सांगितलें जे, “दिल्लीपति औरंगजेब बादशहा कांहीं
सामान्य नव्हे. पृथ्वीपति सार्वभौम. याशीं स्पर्धा लाविलियानें राजियाचें बरें
हरगीजें होणार नाही. या गोष्टीनें परिणाम लागतो कीं काय ? एतद्विषयीं स्वहित

५३. जयभूरचा राजा जयसिंग (पहिला)
यासच “मिर्झा राजा” असा किताब हो-
ता. सवाई जयसिंग (म्हणजे दुसरा जय-
सिंग) हा त्या जयसिंगाचा नातु. हा औरं-
गजेबाच्या पाठीमागून गादीवर बसला. बा-
जीराव पेशवे यांस अनुकूल होता तो सवाई
जयसिंग. त्या बखर लिहिणारानें मिर्झा

राजा व जयसिंग सवाई असे दोन राजे पा-
दशहानें पाठविले. असें म्हटलें तें पृथ्वीचें.
“मिर्झा राजे जयसिंग” ह्यांस पाठविलें असें
म्हटलें पाहिजे होतें. ही चुकी त्याणें मागे व
पुढें ही प्रत्येक ठिकाणीं केली आहे.

५४. हरगीज=सवेथा, कोणत्याही प्रकारे.

काय पाहिले ! याउपरि अनमान न करितां राजे यांणीं आपणा समागमें पादशहाचें दर्शनास दिह्छीस जावें. आम्ही घेऊन जाऊन मुलाकत करवितों. सर्व प्रकारें साह्य संपद्वारा होतों. अणुमात्र भय कोणेविषयीं नाहीं. जरि येविषयीं अंतर केला तरि श्रीठाकुरजीची आह्मांस शपथ असे. ” म्हणोन आपले हस्ते मिरजा राजियांनीं श्रीची पूजा नवविधा भक्तीनें करून तुळशी काढून पंडितराव यांचे हस्तकीं दिल्या. “ आपला पुत्र रामसिंग तैसेंच शिवाजी महाराज. आम्ही सत्यवक्ते रजपूत क्रियावंत येविषयीं आम्हापासून बे-इमानी होणार नाहीं. पातशहांनीं कुटिलता चित्तीं धरिलिया लाख मौजेनिशीं पातशहाजवळ प्राण खर्च होईल हा निशा मानून उदईक राजे यांनीं प्रांजल चित्ते भेटीस यावें. दुसरा अर्थ किमपि चित्तांत न आणिला पाहिजे. सर्वा गोष्टीनें पादशहापाशीं राजे याची उभारणी खामाखीम करून तुम्हांस स्वराज्यास यावयास निरोप देववितों. तुमचा बहुमान ययायोग्य करवितों. ” म्हणून महाराजांस उभयतां रजपूत राजे यांणीं पत्रोत्तरे लिहून देऊन पंडितराव यांस वस्त्रे अलंकार देऊन निरोप दिधला. तदनंतर राजे यांसि भरजरी वस्त्रे व नवरत्नांकित अलंकार विविध प्रकारांतर व हत्ती घोडे व फिरंगा व तरकषें कमानी व चित्ते व शहोगोष पाठविले. आणि पंडितराव यांस उभयतांनीं संपूर्ण मनोभाव चित्तांतील सांगितला जे, आजच भेटीस राजे यांसि घेऊन यावें, विलंबावरि घालवूं नये, आम्ही भेटीची मार्गप्रतीक्षा करितों. म्हणोन रघुनाथभट्ट पंडितराव यांस गुप्तरूपे निरोप राजे यांसि भेटीस आणावयाकरितां दिधला. ते समयीं उभतांस बडतां प्रकारें बोध केला, “ तुम्ही सर्वज्ञ शिखामणि हिंदू राजे म्हणवितां. क्षात्रधर्म शास्त्रमर्यादेनुरूप संरक्षण केलिया भूषणप्रदता आहे. येणेंकडून श्रीठाकुरजी तुमचे कल्याण पुत्रपौत्रादि वंशपरंपरेनें करील. अविधांनीं स्वधर्मअवरोध केला. श्रीकाशी व श्रीप्रयाग यमुना सरस्वती हीं महातीर्थे अविधभये संपूर्ण जनांचीं राहिलीं. अविध दुष्ट अप्रमाद कर्मास प्रवर्तले. तुम्ही एतद्विषयीं पराक्रम अगदीं त्यागिला. यवनास वंदता करून सेवाधर्मास प्रवर्तलां ही भ्रष्टताच. या गोष्टीचा अभिमानच नाहीं. ऐसा प्रसंग घडलिया जीवित्व जगीं संरक्षण केलियानें त्रैलोक्यभुवनीं वंदता नाहीं. हा मानाभिमान चित्तीं समर्यानीं धरावा. याकरितां पुरुषार्थ धर्म कोणता, तुम्ही धार्मिक राजे महाप्रतापी सुज्ञ आहां, तेथें विशदें विनंतीची कारणता नाहीं. शिवाजी महा-

५५. खामाखाम=खचित, कांहीं झालें तरी.

५६. ग्रंथकाराची ही चुकीची समज. पूर्वी दर्शविली आहे.

५७. तर्कष=भाता (बाणांचा).

५८. कमान=शृंगाचें धनुष्य.

५९. शिवागोष=कोल्हासारखें काळ्या रंगाचें शिकारीत उपयोगी पडणारें जनावर.

राज तुमचें लेंकरूं आहे. कळेल त्याप्रमाणें साभिमान धरून कल्याण करणें आणि राजियापासून हिंदूधर्म भूतळीं चालीस लावणें. शिवाजी महाराज अवतारी. तुम्ही हिंदु राजियांचे कुळीं अपर भानू उदयातें पावलां आहां. *याचा लोप केलिया जर्गी निंदता तुमचे विभागास येईल. त्याचे जिवास दगा जहालिया मग तुमचा §नामोश जाईल. आणि आपले वंशाचा क्षय तुम्हांपासून जालिया यावत् शशिसूर्य तावत्काल अभूषणता घडेल. शिवाजी महाराजांनीं तुमचे मांडीवरि शिरकमल ठेविलें आहे. प्राणदातेपणाचें सार्थक समर्थाजवळ असे. यदर्थी श्लोकः—

अद्यापि नोऽश्नति हरः किल कालकूटं ।

कूर्मो विभर्ति धरणीं खलु पृष्ठभागे ॥

अंभोनिधिं वहति दुःसहवाडवाग्निं ।

अंगीकृतं सुकृतिनः परिपालयन्ति ॥ १ ॥

कूर्मावतारिं धरिलें क्षितीला ।

अंभोनिधीनं वडवानळाला ॥

समर्थ ज्याला धरिताति हातीं ।

त्या कारणें प्राणाहि वेंचिताती ॥ २ ॥

शिवाजी नृपती सुनो तब असे सांभाळिजे संकटीं ।

येताहे बळिया समर्थ अवनीं अत्यादरें नीकटीं ॥

पाच्छाचें भय आगळें म्हणवुनी विज्ञापना आयका ।

इत्यादी वचनें कदापि प्रभुचीं कांहीं कशीं नायका ॥ ३ ॥

दिधल्या ठाकुरजी वरील तुळशी संकूप होऊनियां ।

याचा हा अभिमान पूर्ण धरणें येणेंचि आहे जया ॥

मानूनी सुत रामसिंग प्रभुजी चित्तीं दुजें नाणिजे ।

क्रीया रक्षणता अशाच समर्थी आखंडता हा किजे ॥ ४ ॥

श्रेष्ठांची वचनें सनेम असती बोलोनि गेला विधी ।

कीर्तीची गरिमा भरुनि उरवीं तूं एक अंभोनिधी ॥

मिर्जा भूपति धार्मिका विलससी चातुर्यचंद्रा सदां ।

शिवाजी नरनायकावरि दया कीजे प्रभो एकदां ॥ ५ ॥

श्रीरामें वर दीधला निजमुखें बीभीषणातें शर्णी ।

दंडीतों रिपु रावणासि निकरें तत्काल पाहो रणीं ॥

लंकेचें तुज राज्य जाण दिधलें यावत् रवी चंद्रमा ।

श्रेष्ठांची वचनें सनेम प्रभुजी आखंड कल्पद्रुमा ॥ ६ ॥

मिर्जा भूपति तूं रुपाणव जर्गी श्रीरामचंद्रा परी ।

शीवाजी सरजा सुनू तव असे मानाभिमानाधरी ॥

क्रीतींचीं भुवनें भरोनि उरवीं सत्कीर्ति संपादिजे ।

येणें हा जय पावशील अगळा दातृत्व विप्रां दिजे ॥ ७ ॥

ऐशी पंडितरायांनीं सात दिवली. यावरि बहुत समाधान उभयतां राजे पावले. पुन्हा शपथपूर्वक अभय देऊन खाना केले. तेथून निघाले ते किल्ले राजगडास येऊन महाराजांस सहविशदे वर्तमान निवेदन केले. त्याजवरून संतुष्ट होऊन जागजागां गड कोटास ताकीद महाराजांनीं करून मजबुदी केली. तमाम लोकांस युद्ध करणें म्हणोन सांगोन पाठविले.

तदनंतर इकडे उभयतां राजे यांचे गोटांत महाराजांकडील वकील आले ही खबर दलेलखान यास एकांतीं समजतांच मनांत परम कष्टी जहाला. शेवटीं हिंदु हिंदु एकत्र होऊन मिळाले. पादशाही कार्यास दोम पाडिला. ऐसें म्हणोन दुसरे दिवशीं दलेलखान उभयतां राजे यांचे भेटीस आला आणि बोलूं लागला की, “ उगेच कां बैसलां ? लष्कराजवळ कोंडाणा व पुरंदर हे दोन किल्ले आहेत. पुरंदर आम्ही घेतों, कोंडाणा तुम्ही घेणें. गड जेरीस आले म्हणजे शिवाजी राजाही सहजच येईल. ” ऐसें बोलतांच मिरजाराजा बोलला जे, “किल्ले आले तरि बरे, नाही पक्षां नामोस अगदीं जाईल. याजकरितां गडास उपद्रव लावूं नये. मुख्य काबीज करावा. किल्लेस सामान जाऊं न द्यावे. म्हणजे किल्ले सहजच येतील. ” ऐसें बोलतांच दलेलखान रागाने उठोन चालिला आणि “ आपण खुद जाऊन पुरंदर घेतों, तुम्ही कोंडाणा घ्याल तर घ्या, ” असें म्हणोन डेरेंस गेला. तदनंतर कूच करून फौजेनिशीं जाऊन पुरंदरास वेढा घालून, येलगार करून, खासा पाय उतारा होऊन, पांच हजार पठाण व पेंढारी, अडाणी, खळक वीस हजार लहान योर पायउतारा होऊन गर्दी करित चालले. तेव्हां किल्लेवरील नामजाद लोकांचा सरदार, महाराजांकडील मुरार बाजी प्रभु हजार माणसांनिशीं होते. त्यां खेरीज किल्लेचे लोक हजार होते. एकूण दोन हजार. त्यांमध्ये निवडक सातशे माणूस मुरार बाजी घेऊन खाली उतरले. आणि दलेलखानावरि चालून घेतले. त्याची फौज चडूंकडून चढत होती त्यांत निरून मुरार बाजी याणीं व मावळे लोकांनीं मोठी शरत करून युद्ध केले. पांचशे पठाण ठार जहाले. तैसेच रोहिले मारिले. खुद दलेलखान देवडी सोडून पयारा जहाला आणि लोकांस सांगोन एकदम गर्दी केली. त्यामध्ये साठ लोक पडले. ते समयी मुरार बाजी [याणें] फिरंग घेऊन दलेलखानावरि चाल

केली. तेव्हां तो बोलिला जे, माझा कौल घेजे. तूं मर्दाना शिपाई तुज नावा-
जितो. ऐसें बोलताच त्याणीं उत्तर दिलें कीं, मीं शिवाजी महाराजांचा सेवक,
तुझा कौल घेतो कीं काय ? म्हणोन पुढें जाऊन खानावर वार करावा तो त्याणीं
त्वरा करून तीर मारून ठार केला आणि तोंडांत अंगुली घालून ऐसा शिपाई
खुदा पैदा करिताहें ऐसें म्हणोन आश्चर्य केले. त्याजबराबर तीनशें मनुष्य होते
ते ठार पडले. बाकीचे चारशें किल्लेवर गेले. दलेलखान शिरींची पगडी
उतरून गड घेईन ते वेळीं पगडी घालीन ऐसा नेम करून किल्लेवरि चाल
केली. आणि दरवाजाखालीं येऊन ढालांचा कोट करून बसला. किल्लेचे
लेक मुरार बाजी पडला म्हणोन गणना न धरोन शतींनीं लढूं लागले. एक
मुरार बाजी पडला तरि काय जहालें ! आम्ही ही तैसेच झूर मर्दाने आहों,
ऐशी हिम्मत धरून लढतो. ॥

हे वर्तमान महाराजास राजगडास समजलें. दलेलखानांनीं क्कमट केला.
मुरार बाजी तीनशें लोकांसहित रणास आले. हे कळोन महाराज चित्तातूर
होऊन किल्ला दलेलखान घेतो, तेव्हां बरकड आहेत तोपर्यंत भेटून आपले
हातानें देणें ते देऊन सल्ला करावा हें या समयी उचित आहे. म्हणोन पंडितराव
यांस मिरजा राजे यांजकडे पाठविलें कीं, आपण तूर्तच भेटीस येतों. म्हणोन
त्याप्रमाणें त्याणीं जाऊन उभयतां राजे यांस सर्व वृत्त श्रुत केलें. त्याणीं उत्तम
म्हणोन सांगितलें. नंतर शपथक्रियेची बळकटी केली आणि परत आले. नंतर
महाराजांनीं पांच हजार माणस निवडक बरोबर घेतले. तदनंतर श्रीशंभु व
श्रीभवानीस द्वय करकमल जोडून त्रिकर्णचित्ते साष्टांग प्रणिपात केला आणि
एक पदावरि उभें राहून सद्ब्रदित चित्ते परम निदान जाणोन प्रार्थना केली
ते श्लोकः—

हे शंभो करुणाकरा पशुपते भक्ताभिमानी सदा ।
दासाचा अभिमान पूर्ण धरणें हें प्रार्थना जी पदां ॥
दावें येश अज्ञास जाण समयी सत्कीर्तितें पाविजे ।
शत्रू दंडुनियां प्रतापतवकें या संकटीं रक्षिजे ॥ १ ॥
मालोजी मम पूर्वजावरि प्रभो आमोघ कीजे दया ।
तुझा हा वर सर्वदा निशिदिनीं अर्पितसें हो जया ॥
दंडीं येवन हस्तकें मम सदा ठेवूं नको एकही ।
पुण्याची अभिवृद्धिताच करणें संतुष्ट व्हावी मही ॥ २ ॥
श्रीअंबे तुळजे रुपा करुचियां सांभाळिजे संकटीं ।
धर्वें या समयी उदास नकरीं यावें दिना नीकटीं ।

पाच्छाचे सदनाप्रतीच मजला जाणें असे एकदां १
 ऐसें हें घडलें कुटील कपटी दंडीं त्वरें दुर्मदा २ ॥
 शास्ता अफजल दंडिला तदुपरी निर्दालिजे प ३ ॥
 शिव सरजाप्रति रक्षणेच जननी संपादिजे या ४ ॥
 मिर्जा हो जयांसंग मित्र मजला जाले अती ५ ॥
 श्रीअंबे सुदया करुनि चपलें यावे दिना नी ६ ॥

तदनंतर सफल वेदशास्त्रसंपन्न वेदोनारायण समस्त शास्त्रज्ञ व ज्योतिषी व गणक व सिद्धांत वेदवक्ते व म हांपंडित व तपस्वी व दंडधारी संन्यासी व वेदाश्रमी जटिल गोखवी शेवडे जंगमी फकीर व मानुभाव यांस महाराजांनीं साष्टांग नमस्कार करून अनुक्रम चरण बंदिले. समस्तांचे आश्रय मस्तकीं घेतले. तदुत्तर सकल सौभाग्यादिसंपन्न धजचूडमंडित मातुश्री जिजाऊ साहेबांच्या महालास जाऊन चरणावरें साष्टांगेंकडून नमस्कार घातला. मातुश्रीने परम सद्गदित चित्ते हृदयीं आलिंगून मस्तकीं दयाहस्त ठेविला. आणि संदेह चित्ते बोलून हृदयीं गाहिवर येऊन नयनीं अश्रुपात जहाले. आणि वरवचनीं मातुश्री बोलली जे, "शिवाजी बाळ ! तुझे वय लहान. हा अर्थ चित्तांत आणून परमकेशसंग रांत सुरक्षा होत आहे. हें नि- दुरात्मे, करुणाहीन, दान एकाएकीच तुज प्राप्त जहालें. अविध परम कृतज्ञ ऊन दिल्लीस जातां यांचे भेटीस पुत्र चिरंजीव राजश्री संभाजी राजे यांसि घे आदून आलिया पुन्हां या गोष्टी सामान्य नव्हेत. श्रीशंभु व श्रीअंबावरे यश संपावबा, तूं सर्वज्ञ, अ- भेटी शिवबा होतील. पुत्रमोहो कांहीं सामान्य नव्हे. शि येणें नाहींत. शिव- वतारी, विक्रमोपराक्रमी, पंडुपुत्रातुल्य, तुझे गुण कांहीं इतरास यांसि औरजेबाची बा, आपणास बहुत प्रकारें जतन करणें व संभाजी राजे ह्मीस नेणें. श्री- भेट करवणें. समयोचित पादशाहाची अदब रक्षून स्वकार्य सि रूस्वामिणी नेऊन शंभु व श्रीअंबा व बडिलांचें पुण्य व तुझा पराक्रम सिद्धीस कु यवचनी आहेत. तुजला यश अर्पण करील. कांहीं भय नाहीं. उभयतां राजे संत जेनिशीं आपला ते तुम्हांसि अपकार अणुमात्र होऊं देणार नाहींत. लाखों फौ प्रमाणें निशा प्राण खर्च करितील. ते हिंदु राजे परम धार्मिक क्रियावंत त्याज सिद्धीस नेणें. आहे. त्यांसि बडलांसमान मानून त्यांचे वचनांत राहून स्वकार्य व शिवाजी याअन्वये आईसाहेबांचे आशीर्वाद घेतले. ते सभ्यी आईसाहेब नेन भोजन महाराज व संभाजी राजे त्रिवर्ग मिलेन षडस अन्न सुवर्णताटी बैस. महाराज केले. नंतर अंचवून षोडशगुणी तांबूल सेविले. तदनंतर शिवाजी

६०. शेवडा नांवचा एक गोंसाव्याचा भेद आहे.

व संभाजी राजे : आर्साहेबांनी प्रसाद दिला. वस्त्रे दिधली. चिरा बादली व भरगच्ची व साधी सुवर्ण तारांची चादर व पटका व किनकाफी, बुट्टेदार सुरवार व शगा मंदि व अलंकार मोतियांचा तुरा व कलगी व शिरपेच व पदके सुवर्ण मात्रा व अलंकार कडी व मुक्ताफळांच्या माळा पितापुत्रांस दिहल्या. शिवाजी महाराजांनी मातुश्रीचा [निरोप घेतला.]

निरोप घेऊन राणी साहेब यांनी महाराजांस वशात आले. वडील स्त्री सकल सौभाग्यादिसंपन्न सईबाई बुलें दिधली, व पुढां भस्ती प्रीतिवें धरून मंचकीं बैसविलें. घोडशगुणी तांजांस व पुत्रांस दिधले. जरी दुस्त आणून ठेविला. तैसेच अलंकार महाराजांऐशीजे, " महाराज, सर्वज्ञ सागर. सारांश आपणास बहुत प्रकारें व चिरंजीव संभाजी राजे बाबजीस सांभाळावें. एवढीच प्रार्थना. लेकळं धाकटें आहे. साहेब असतां एतद्विषयी चिंता करणें ऐसें नाहीं. परंतु ममता विशदे याचा अर्थ जाणतच आहां. महाराज सावध राहून पादशाहीचा विश्रुत न धरतां बुद्धिवैभवाची प्रौढता दाखवून, यश संपादून, पुत्रासहित राज्यास अविलंबित आलें पाहिजे. महाराज, तुम्ही अवतारी, परम पराक्रमी, ही कीर्ति चतुःसमुद्रवल्यांकित धराभुवनीं रूढ आहे. परंतु औरंगजेब पादशाहा कांहीं सामान्य नव्हे. ज्याणें पटुतर मतां पावला पादशाही किल्ले घेतले. प्रस्तुत तुमचेठायीं आस्था धरिली आहे. परंतु तुम्ही अवतारी, श्रीअंबा महाराज सन्निध सार्वकाळ आहे, तेथें पादशाहा याची तमा धरितां असें नाहीं. बारीक बारीक गोष्टींचा शोध करून अहर्निश या चिंतांत आणून अभिप्राशीं यासमयीं स्नेह संपादून आपली कांबू साधून तेथें न गुंततां महाराजांनीं स्वराज्यास यावें. पादशाहा याचे कावेशींत न रहावें. येथें न गुंततां महाराजांनीं स्वराज्यास यावें. पादशाहा याचे वून कार्य संपादावें मिरजा राजे व जयसिंग राजे यांसि अपरमित ममता लासाहेब [यांनीं] हीच प्रार्थना चरणाप्रति " हणून निरोपसमयीं सईबाई-साहेब [यांनीं] फार श्री होऊन अभुपात टाळिले. तेव्हां महाराजही सद्गदित जहाले. ममता मोह विचित्र तेणेंकडून गार्ह्वर आला; परंतु विवेकें सांवरून सईबाई सहेबांचें संबोधन करून आलिंगन दिधलें. सप्रिय होऊन गौरव केला. वर

संपूर्ण राजा भूषणें महाराजांनीं अपिलीं. आणि तेथून महाराज निघाले. आतपत्रादि बा वलासचीं साहित्यें नरवाहन पालखी व छत्रिया व चामरें व लव्यजनें व समीरपत्रें तदनंतर राजवाहनाचे घोडे सुमार कोत-वाल दहा ताचीं नर्वि-एक शंभुप्रसाद व एक भवानीप्रसाद व एक गोवर्धन व एक राज हंस व एक तिजराव व एक चंद्रशेखर व एक नवरत्नमणी व एक

श्यामकर्ण व एक मर्तंडप्रसाद. तदनंतर खासे वहानाचे हत्ती सुमार सात. एक पलखदंती व एक बालसुंदर व एक ऐरावती व एक गजराज व एक राज व र्य व एक नरनाग व एक दलनुंदल व एक नंगी समशेर व तैशीच सेना. हत्यारे येणेंप्रमाणें: श्री तुळजा फिरंग व शंभुप्रसाद गुरदा व नागीण व एक गजवेल व एक मर्दाना स ही पा त बाघनखें बिचका व खंजीर व नवरत्नांकित जमदाड व पट्टा जेनबी यक्षवंत व गेंडियाची ढाल व तरकष महाराजांनीं अंगी घातले. व कडेदार नरवरी जिरे चिलखत त्याजवरी सेनेरी बादली झगा. डोईस नरवरी बारीक तोडा व बादली मंदील व उंच बाराशें परांची कलगी व मोतियांचा तुरा व शिरपेंच, तदनंदर डुरमुजी मुक्त चौकडा व कंठी मोतियांची जडित लोलक सहित, तदुत्तर नाभिमंडळीं पदकें व नवरत्नांकित माणिक मुक्ताफळासह वेष्टित व पदक मध्यभागीं वैडूर्याचा मध्यनायक व मुक्ताफळांच्या माळा व कटिमंडळीं जडित कडदोरा व हस्तकडीं जडावाचीं बाहुभूषणें रत्नांकित ५ दी ५ खा शेल किनकाफी बुट्टेदार भरजरी चादर सेनेरी व ली ग व चाची पल्लवीं मुक्तें सहवेष्टित, हस्तकीं भरजर मोतिलग रुमाल, भाळीं आडवें केशरी गंध व अक्षत कस्तुरीचे. याप्रमाणें महाराजांनीं पोषाख केल. आधींच बत्तीस लक्षणी परम सुकुमार श्री शिवावतारी शहानृपतनय श्रीमन्महाराज शिवराजेंद्र क्षितिपति दिव्य अलंकार अभिनव प्रभाकरन्यायें [प्रभा] फांकली. अन्य उपमाच नाही. जैसा अमरनाथ आकाशभुवनी तैसा या भूतलवटाचे ठायीं नरचूडामणी क्षितींद्र शिवाजी महाराज दयावंत क्षौर्यकर्माचे ठायीं किरीटी किंवा कर्ण किंवा गांगेय तद्वत् महा तेजस्वी विराजला. समागमें चतुरंग वीर भरजरी पोशाख व अलंकारयुक्त भारती वीरांसमान व पायदळ मावळे लोक अलंकार व वस्त्रें मंडित सपट बळोत्कर्ष हत्यारें फिरंगा, गुर्दे, तोमर, इ स पा, क त्या, कटार, भाला, बिचवे, जबडू इष्टे, पटे, बाणे, बंदुख, गारभाडीं, स इ त्या, व बरच्या व भाले गुरगुज, य क ल्या, दुमदुमे, निमचे, कमाना, कांबिटे व ठाणपे, भिडि-माळा, लोक बावरे दुजे बलोन्मत हस्तीच. गणती बाराहजार पायदळ. त्यांत निवडक पांचहजार. याप्रमाणे व राजत निवड पंचवीस हजार समागमें मातबर शहाणेव कुळीचे. त्यांत धारकरी तीन हजार. येणेंप्रमाणें फौज घेतली. पंचवीस महालदार व चोपदार पंधरा तैसेच सेवेचे लोक मदाने पाहून समागमें घेतले.

[नंतर] मोरापंत व अण्णाजीपंत व निळोपंत व नेताजी पालकर व प्रतापराव यांस राज्य निरविलें. “ बंदोबस्तीनें रक्षणें व गडकोट किछे जतन करणें. श्रीमन्महाराज मातुश्री आईसाहेबांचे आज्ञेत वर्तणूक करणें. हमेशा

आम्हांकडील दिछीची बातमी राखणें. बहुत सावधपणें असणें. आम्ही दि-
छास गेलों म्हणजे अवसान न सोडणें. जे जें पराक्रमें राज्य साधेल तें वरचे-
वरि वृद्धिगत करणें. आम्ही काहीं अवसान टाकून डगमगोत नाहीं. आमचा
सबळपक्ष, हिंदु राजे साध्य संपदाद्वारा अनुपदे जहाले आहेत, ते नेऊन वद-
लियानें पादशाहची तमा धरणार नाहींत. आम्ही ही रात्रदिवस सावध आहों.
आमची चिंता न करणें. वरचेवरि आईसाहेबांचें समाधान सर्व गोष्टीनें करीत
जाणें." म्हणोन महाराजांनीं पेशवे यांस व समस्त लहान योरांस आज्ञा करून
मिरजा राजे व जयसिंग राजे यांचे भेटीस शिविकारूढ होऊन सेना समारंभ
घेऊन निघाले. जैसा [इंद्र] नंदनवनास चालिला, किंवा श्रीकृष्ण द्वारकाभु-
वर्नी प्रवेशला, किंबहुना धर्मराज इंद्रप्रस्थासि चालिला, तद्वत् शिवाजी महारा-
ज प्रतापसूर्य क्षितिपालक विक्रमोपराक्रम वाद्यगजरें चालिला. महाभेरी व नगारे
व तुरतुरे कर्णे वाके शिंगे झळरी वाजत्रें एक घाई लागली. नादें अंबर
कोंदलें. उमज कांहींच पडेना.

शिवाजी महाराज रणकेसरी गर्जना करीत उभयतां राजे यांचे सेने समीप
येतांच उभयतां सेनासंभारासहित परम आनंदोन्मत्तचित्ते महाराजांस सामोरां
आले. पुढें हेजिबतीस रघुनाथभट्ट पंडितराव येऊन उभयतां राजे यांस वृत्त
निवेदिले जे, महाराजांस घेऊन आलों. हे ऐकतांच उभयतां पंडितराव यांस
संतोषे बोलिले जे, बहुत उत्तम गोष्ट जहाली. सन्निध महाराज ही गेले. तेही
उतावीळ चित्ते पुढां चालोन आले. ते समयी शिवाजी महाराज पालखीतून
उतरले आणि हस्ताशीं हस्त मिळवून व कंठास कंठ मिळवून सप्रेम आलिंगन
दिधले. भेटी जहाली. ते वेळीं उभयपक्षां वाद्ये सुरू जहालीं. तोफेची सर-
बत्ती जहाली. तदनंतर सारे लष्करांत शर्करा हस्तीवरून वांटली. ऐसा
आनंद जहाला. तमाम लष्कराचे लोक रजपूत रांगडे व बाजे लोक अमीर
उमराव महाराजांस पहावयास आले. आणि पाहून, दख्खनका राजा बडा शि-
वाजीकी तसवीरसे जादा, असें बोलोन मोठे संतोषी जहाले. आणि एकास
एक बोलूं लागले जे, "महाराजकी आजकी तसवीर श्री ठाकुरजीके समान.
राजाजी तुमारा भला होगा. तुम हिंदु राजा महाप्रतापी." ऐसें म्हणोन समस्त
समाधान पावले. तदुत्तर महाराजांस डेरियास नेले. एकासनीं उभयतां आरू-
ढ झाले. शिवाजी महाराजांस पाहून उभयतां राजे चित्तांत दंग जहाले आणि
महाराजांची तारीफ बहुतां रीतीनें करूं लागले जे, "हिंदु धर्म या दक्षिणेंत प्र-
तापें राखिला. चारी पादशाह पदाक्रांत केले. औरंगजेब पादशाहास रात्रदि-
वस चिंतासागरी पाडिलें. शाबास महाराज तुमची ! तुम्ही कांहीं येविशींची चि-

ता अणुमात्र न करणें. सर्वस्वें तुम्हांस आम्ही साधनसंपदेनिशीं अनुकूल आहों. तुम्ही काहीं निराळे नव्हेत. सर्व अभिमान तुमचा आम्हांस आहे. या गोष्टीची खचीत चित्तांत दृढतर असों देणें. जैसा चिरंजीव रामसिंग राजा आमचा पुत्र, तैसे तुम्ही." याचप्रमाणें जयसिंग राजे बोलिले. त्या योगें महाराज अंतरीं समाधान पावले. तुम्ही आम्ही एक हमजात शिसोदे रजपूत, आधीं आमचा जीवात्मा जाईल तेव्हां तुम्हांस बरें वाईट होणें तें होईल. महाराजांनीं निशा मानिला पाहिजे. तेसमयीं महाराज उभयतां राजे यांस बोलिले जे, "आपण वडिलांसमान. मी लेंकरूं. वडिलांचे ठायीं दुसरा अर्थ असेल तर श्रीभवानी शंकराची शपथ आहे. हे राज्य तुमचें. मीही तुमचा. वडिलांचे आज्ञेप्रमाणें आनंदचित्तें दर्शनास आलों. वडिलांचे मांडविरि उसें आहे. या गोष्टीचा अभिमान धरून पुन्हा राज्यावरि स्थापना करावी. विरुदाभिमान धरावा. पोटाचें द्यावें परंतु पाठाचें देऊं नये ही धार्मिकाची नीति आहे. वेदमर्यादानुरूप प्रवर्त आपण धराभुवनीं करितात. यास्तव माझे आगमन विश्वासें वडिलानिकटीं जहालें आहे. आपले चित्तास येईल तो अर्थ केला पाहिजे. तुम्हांस जे किल्ले पाहिजेत ते देतो. बेवसवसा निशाणें किल्लेवरि चढवावीं. द्वैतार्थ किमपि नाही. परंतु या दक्षिणेंतील मुसलमानांस अणुमात्र यश देत नाही. हा माझा त्रिकर्ण चित्तें कृतसंकल्पच." असें महाराज बोलिल्यावरि उभयतां रजपूत राजे परम संतोष पावले आणि तेव्हां बोलिले जे, "दिलेलखान अरबी उमराव पादशाहाचे परम मेहेरबानीचा आहे. त्यास तुम्हीं हातीं घ्यावें लागते. आम्ही रजपूत एकास एक आप्त विषयी तुम्हांसमागमें वजीर तोलदार देतो. तुमची खानाची भेट करून आणवितों. अणुमात्र फिकीर न करणें. तुमचें भारीजड संकट आपणास आहे. पन्नास साठ रजपुतांचीं पयकें व संगिनात फौज देतो." ऐसें ऐकून महाराज म्हणों लागले कीं, "मी शिवाजी आहे. मग दिलेलखानाचा गुमान तो काय? तुमचे आज्ञेनें जातो आणि त्यास भेटतो." म्हणोन महाराजांनीं उभयतां राजे यांचा निरोप घेतला. तेव्हां उभयतांनीं सुभानासिंग आपला वडील मामा हा अस्करियाचा परम दारुण योद्धा, ज्यास जीवित्वाची तमा नाही, ऐसा महाबलिष्ठ योजून शिवाजी महाराजांसमागमें [दिला.] दिलेलखानाचे सवाई तोलदार फौज घेऊन जाऊन भेट करवून महाराजांस संभाळून घेऊन यावें, तुमचे भरंवशावरि राजे पाठविले आहेत, ऐसें बोलून निरोप दिधला.

तदनंतर सुभानासिंग यांणी आपले तोडीचे बशदर लोक शे सवाशें व याविरहित चाळीस हजार फौज समागमें घेऊन चालिले. दिलेलखान पुरंदरचे

वरभानियाजवळ होता तेथे महाराज गेले. ही खबर पुढे त्यास कळविली जे, महाराज उभयतां राजे यांस भेटून तुमचे भेटीस येतात. हें ऐकून रोषयुक्त होऊन आपली मणगटे चाविली कीं, किल्लेचे यश आपले गेले. आपले विद्यामार्गे राजकारण नाही. रजपुतांस यश आले. म्हणोन परम कष्टी जहाला. तो महाराज जवळ आले. झलेल उठोन पुढे येऊन परम रागे भरून महाराजांस आंघळून घटकाभर भेटला. तो मोठा बळकट जोरावार, एका रेडियाचे बळ किंवा ज्यास्तीच होईल, आणि जेवणारही तसाच. दोघां मनुष्यांचा आहार, सगळ्या एक पशु नित्य, व पक्का तीन शेर तूप व दाख पक्के दहाशेर; ज्याणे नाल्लडेवा पिळोन मोडून टाकावा, तैसेच मोहोरा रुपये बोटाने चुरावे. असा प्रत्यक्ष हेडंब राक्षसासमान. ऐसा थोर त्याणे आंघळून धरिले. परंतु महाराज सवाई जोरावार, परम बळकट, सराईत म्हणोन गणना धरिली नाही. मग मिठी सोडून बिच्छायतीवरि एके लोडाशी महाराज व खान बसले. दुसरे बाजूस सुभानसिंग लोडाशी बसले. त्यांस खानांनी पुशिले कीं, “महाराजके सात तुम आये.” मग “हम आये” असे उत्तर दिले. नंतर महाराजांस पुसो लागला कीं, केव्हां आलेत ! त्यास उभयतां राजे यांची भेटी जहाली तदनंतर तुमचे भेटी करितां आतांच आले. ” असे बोलल्यावर भला म्हणोन बोलिला. तो इतकेत सुभानसिंग बोलिले जे, “महाराज आले, आतां पाहिजे ते किल्ले देतील. तुम्ही वेढा काढोन उठोन गोटास येणें, ऐसा मिरजा राजे यांचा हुकूम आहे.” ऐसे ऐकून बहुत कष्टी जहाला कीं, आपला मनोरथ सिद्धीस पावला नाही. “बरे साहेब सुभा आपले डुकुमांत येऊं, परंतु हा किल्ला उदईक घेऊन, निशाण चढवून येतो.” ऐसे बोलतांच सुभानसिंग बोलिले कीं, “गड आपणाजवळ आला आहे. तुम्ही चला.” त्याजवरून खान उतरून आपले गोटांत आला. चौकी गडाजवळ ठेविली. महाराजांस विडे देऊन पाठविले. तुम्ही मिरजा राजे यांजपाशी जावें. ते वडील आहेत जें करितील त्यांत आम्ही आहो.” ऐसे बोलल्यावर महाराज व सुभानसिंग परत येऊन मिरजा राजे यांस जहाले वर्तमान सांगितले. तदनंतर मिरजा राजे यांणी महाराजांस पंक्तीस घेऊन यथारुचि भोजन होऊन विडे जहाले. रात्र समयी कित्येक बोलणे उभयतांचें जहाले. किल्ले अवघे देऊन पादशहाचे भेटीस दिखीस यावें असे म्हणतांच महाराज बोलिले जे, “आपल्या किल्ल्यांपैकीं सत्तावीस किल्ले देतो. पुत्र संभाजी राजे व आपण पादशहाचे भेटीस येतो. भेटी होऊन दक्षिणेचे पादशहा अदिलशाह व कुतूबशाह व निजामशाहा यांवर आपणास

नामजाद करून पाठवणें. तिन्ही पादशाही फत्ते करून पादशाहास देतों. त्यांतून निजामशाही त्यांणीं पूर्वीं फत्ते केलीच आहे. बाकी दोन पादशाही फत्ते करून देतो." ते उभयतां राजे यांणीं कबूल केलें.

तदनंतर पुण्याहून कूच करून चालिले. शिवाजी महाराजांनीं सभाजीराजे यांस राजगडाहून आपणाजवळ आणिलें. सत्तावीस किंल्ले उभयतां राजे यांचे विश्वामने पादशाहाकडे दिधले. त्यांणीं आपलीं ठाणीं घातलीं. वरकड किंल्ले कोट मोरोपंत पेशवे व नेताजीपालकर व निळोपंत मुजुमदार व श्रीमन्महाराज मातुश्री आई साहेबांचे हवालां केलें. आणि चिरंजीवासह दिल्लीस पादशाहाचे भेटीस जावें ऐसा करार महाराजांनीं केला. पुढें पादशाहास खबर कळवी म्हणोन मिरजा राजे यांणीं आपला वकील रामसिंग शाहाणा मनुष्य रवाना केला. त्याजबराबर महाराजांकडील वकील सोनोपंत डवीर यांचे मेहुणे रघुनाथपंत कोरडे यांस हुकूम देऊन रवाना केलें. त्यांससमगमें अर्जदास्त लिहिली कीं, "आपण पादशाहाचे भेटीस येतों. आपले हुकुमास हरगीज तफावत होणें की नही. इह किसान दुवागीर नेकनियत हजरत दुनियाये इनशाप है. ये बात मालूम है. हजरतने रोज बरोज मेहेर करना. ज्यादा लिखनेकू ताकत नही." अशाप्रमाणें लिहून पाठविली. तदनंतर मिरजा राजे यांजबराबर महाराजांनीं आपली फौज घेऊन बिजापुराकडेच चालिले. मार्गी चालतां चालतां महाराज व मिरजारजे एक हौदियांत बसों लागले. तमाम वजीर येऊन सल्लम करितात. दलेलखान न करी. यांचे कारण काय म्हणाल तर उभयतां एके ठायीं याजकरितां कसा करावा? याजकरितां तो येतच नसे. याप्रमाणें बिजापुरास आले. तेथेही सल्लाह मामला करून पुढें उभयतांनीं दिल्लीस जावयाचें, परंतु मिरजा राजे बोलिले कीं, "पादशाह बहुत हुशरवंत, काबू, छिनाला वे इमान आहे. तुम्ही आम्ही मिळोन गेलिया एखादे वेळेस दोघांसही दगा केल्य तर काय करावें? आम्ही मागाहून पादशाहाची मर्जी पाहत पाहत हळू हळू येतों. कांहीं दिवस औरंगाबादेस राहतों. तुम्ही दिल्लीस जावें. तेथें आमचा पुत्र रामसिंग हुजूर आहे तोही तोलदार भिडेचा आहे. त्यास लिहून व बहुतों रीति सांगोन पाठवितों. तो आमचे वचनास तत्पर होऊन तुम्हांस दुसरा अर्थ न करितां बंधुत्व चित्तांत कल्पून भारी अगत्य धरून पादशाहाचा तमा न धरितां हमखास पादशाहाची व तुमची भेट करील आणि खूब अर्ज पादशाहास करून कार्य सिद्धीस पाववील. कोणे गोष्टीचें संकट पडों देणार नाही. नहून बेतलिय जिवानिशी खर्च होईल. हा निशा मानिला पाहिजे. पैसामसाल्या व बेइमानाच्या गोष्टी कदापि होणार नाहीत. म्हणोन सर्वथा दिल्लीस

न होणे. तुमचे ठायीं आम्हांपेक्षां विशेष ममता करून विवेकें जुमस न खातां तुमचीं इच्छित मनोदयें सिद्धीस नेईल. संतोषरूप जावें. चिंतांत अणुमात्र चिंता न करणें. सर्व मानाभिमान मज पावला. पादशाहाची भेटी जहालिया-वरि सरंजाम करून घेऊन दाक्षिणेस येणें. तुम्ही दिछीहून निघालेत म्हणजे आम्ही पादशाहाचे दर्शनास दिछीस जाऊं. तोंपर्यंत बाहेर आहों. या भिडेनें तुम्हांसीं पादशाहा बेइमान न करी." अशी तजवीज सांगोन चिरंजीवास पुढें सहविशदें मानाभिमानाचें शपथपूर्वक पत्र पाठवून घटाई करून मग महाराजांस रवाना केलें. महाराजांनीं लोक मदींने नामांकित पडला प्रसंग निभावीत असे निवड करून घेतले त्यांची नांविनीशी ब्रितपशीलः—

कारकून असामी.	हुजरे असामी.	कित्ता असामी.
१. जीवराव शाहाणा सुत्र.	१. हिरोजी फर्जंद.	लष्करी स्वार धारकरी
१. त्रिंबक सोनदेव यांचे पुत्र.	१. राघो मित्र.	नामांकित सुमार ६०००
१. दत्ताजी त्रिमळ.	१. दावलजी गाडगा.	मावळे लोक सुमार
१. माणको हारि सबनीस.	१. जिवा महाल्या.	३०००.

४

४

यांसह वर्तमान महाराज राजगडास येऊन श्रीदेवाचें दर्शन व अनुक्रमे मातुश्री आईसाहेबांचें दर्शन घेतलें. तदनंतर राणीवासांत जाऊन विचारून निघाले. सर्व सेवकांस दर्शन देऊन राज्यसंरक्षणतेची आज्ञा करून ममता न धरितां मिरजा राजे यांचे लष्करांत दाखल जहाले. मिरजा राजे याणीं महाराजांपाशीं राजगडास जातेसमयीं शपथक्रिया घेऊन संभाजी राजे यांसि ठेऊन आले होते.

तदनंतर उभयतां राजे रजपूत यांचा निरोप घेऊन महाराज संभाजी राजे यांसह मजल दरमजल चालिले. समागमें पंचवीस हजार रजपूत व रोहिले व पठाण व उजबेग व मोगल उभयतां रजपूत राजे याणीं दिधले. तदुत्तर शिवाजी राजे भेटीस येतात हें वर्तमान पादशाहास कळोन अहलशाही वजीर फौज सुद्धां व उमराव व महाल मोकासेदार यांसि ताकीद पत्रें पाठविलीं कीं, शिवाजी राजे भेटीस येत आहेत जेथें फौजेसहित मुक्काम होईल तेथें तेथील फौजदारांनीं येऊन भेटावें, घासदाणा शिवाय जो खर्च लागेल तो द्यावा, शाहाजादे याचप्रमाणें अदब चालवावी. ऐसेंच करीत मजल दरमजल दोन महिनेनीं दिछीस जाऊन पोहोचले. राजे आले हें वृत्त श्रवण होतांच रामसिंग राजे पुढें पाठविले. त्यांची भेटी जहाली. रघुनाथपंत कोरडे पेशजी हंजीब पाठविले होते तेही येऊन भेटले. पादशाहाचें वर्तमान समाधान खुर्षाचें बाहेत्कारें सांगितलें. मनांत काय आहे नकळे, ऐसें बोलिले. रामसिंगांनीं स्वतंत्र शिवपुरा म्हणोन

नामाभिधान ठेवून वसविला. पादशाहाचे हुकुमे हवालें घेऊन जागा उत्तम करून राहिले.

[नंतर] मुहूर्त पाहून पादशाहाचे भेटीस शिवाजी महाराज नरचूडामणि गेले. पादशाहानीं सदर करून पांच हत्यारे आपणाजवळ ठेऊन कमरबंदी करून, अंगीं जरीचा दुपटा घालून, खासा औरंगजेब अलमर्पेनाह पादशाहा तक्ताखूड जहाले. तैसेच जवळ मातबर धारकरी पिटीजाद मर्दाने जातिवंत पठाण उजबेक मोंगल व रोहिले व रजपूत आसपास दोन हजार माणूस उभे केले, तैसेच मर्दाने अमीर व कुली वर्जारे मुस्तेद करून उभे केले. मनांत विचार कीं, शिवाजी राजे सामान्य नव्हे. केवळ सैतान. बडे करामतका. घडीमे बिछी और बाग होता है, और पचास पचास हात जोरसे कुदताहे. अफजलखान हिम्मतवान् भुजबळ नबाब बडा वजीर भेट होतांच मर्दुमीने "अंगेजी करूम वाघनखें पुरा करून शिर कापून नेले. तैसेच गतीने उडोन तक्तावारे आला आणि आपणांस एकाएकीं दगा केला तरि काय करावें ? ऐसा भयप्रदतेचा अर्थ चित्तांत पादशाहानीं समजोन मुस्तेद होऊन लोक सुद्धां बसला. पृष्ठिभागीं शाहजादे बहादरशाह फैजुद्दीन व अज्जमतारा व लालबर्द व पिदारबक्ष हेही बहादर मुस्तेद होऊन बैसले. आणि शिवाजी राजे यांस भेटीस बलाविले. तेसमयीं महाराज व पुत्र संभाजी राजे यांणीं रणकंदनाचा पोषाख ययास्थित अफजल. भेटीचे वेळेस केला तदमुरूप करून समागमें कारकून व हुजरे भरंवशाचे दहा असामी व महाराजांजवळ हत्यारे फिरंग तुळजा व खंजीर बिचवा व वाघनखें याप्रमाणें होती. तैशींच संभाजी राजे यांजवळ पंच हत्यारे अलंकारसह भूषणे दैदीप्यमान रत्नांकित बहु मोलाचीं. महाराज अनुपदे राजंकुर सुतेज जयखें प्रभाकरप्राय विराजिले. महाराज अवतारी, उपमेस अवलोकितां अन्य नाहीं. यदर्थी श्लोकः—

शिवाजी नरनाथ भूतळवटीं वीराजला हो तिती ।

धैर्योदार्य हि धूर्ततांच अगळी धार्मीकता हो निती ॥

पाच्छाची परवा नसे चि प्रभुते भीमार्जुना सरिखा ।

देखोनी अवरंगजेब वदतो आला असे पारिखा ॥ १ ॥

आतां सावध जाण फार असणे ऐसे वदे पादशा ।

आहे तारक या घडीस मजला पाहो सखा ईनशा ॥

६५. अलम् पना=दुनियेचा संरक्षक.

६६. मुस्तेद=तय्यार.

६७. अंगेजी, अंगेजणी आंगचें धाडस,

आंगची मेहेनत.

६८. "कामबक्ष" म्हणून एक औरंगजेबाचा मुलगा होता.

श्रीवाजी मज दीसतोचि नयनें प्रत्यक्ष तो केसरी ।
 अप्जल्लावत हे गतीच घडती जानोच भाई बुरी ॥ २ ॥
 पाच्छाची भृति फाटलीच चपळें देखोन राजाप्रती ।
 बेमानी जरि केलिया इस घडी होईल शास्तागती ॥
 जैसा व्याघ्रहि धांवतोच निकरें देखोनियां श्वापदा ॥
 तैसा हा रिपु भासतोच मजला अन्यत्र नाहीं कदा ॥ ३ ॥

महाराजांस रामसिंग घेऊन गेले. पादशाहाची व महाराजांची स्वरू एक नजर जहाली. पादशाहा बोलले जे, हेच शिवाजी राजे ? ऐसें म्हणतांच महाराज स्वमुखां बोलिले जे, “हजरत परबरीदगार मैंच शिवा शहाजी राजेका फर्रजंद.” असें प्रत्युत्तर समर्पक देऊन तीन तसलिमाती केल्या. आणि मनांत कल्पिलें कीं, एक तसलीम श्री शंभु महादेवास दुसरी श्री भवानीस तिसरी शहाजी महाराजांस. इतकेंत उजवे बाजूस जसवंतसिंग राजा नवफोट मारवाडचा त्याचे शेजारी उभे राहवें म्हणोन हुकूम केला. तेथें उभे राहून रामसिंग यास महाराजांनीं पुसिलें, आपणावरते शेजारीं हे कोण ? त्याणीं सांगितलें कीं, राजा जसवंतसिंग. ऐसें ऐकितांच महाराजांस परम कोप आला कीं, या सारख्या उमरावाच्या कोटी आमचे फौजेनीं पाहिल्या असतील. याचे खाली आपण उभें राहवें म्हणजे काय ? ऐसें क्रोधें बोलिले आणि रामसिंग याचे मांजरेस कटार होती ती घेऊन जसवंतसिंग राजे यांस मारितो म्हणोन मार्गो लागले. रामसिंग धीर धरणें म्हणोन बोलिले. ऐसे शब्द होतांच पादशाहास हा अर्थ समजला. आणि म्हणों लागले कीं हें काय जहालें ! तेव्हां रामसिंग यांनीं अर्ज केला जे, “शिवाजी राजे जंगल के हैवान मैं यासि गर्मी बहुत जहाली. तेणें करून परम काहिले जहाले.” ऐसें ऐकतांच पादशाहाचे मनांत आशंका उत्पन्न जहाली कीं, यासमयीं काय होईल तें नकळे. म्हणोन रामसिंग यासि पादशाहा बोलिले कीं, राजे यांसि घेऊन डेरेंस जाणें. उदईक सावकाशे मुलाकत होईल. ऐसें ऐकतांच राजे व राजपुत्र रामसिंग राजे यांचे लोक देखील हवेलीस गेले. त्यायोगें पादशाहास मोठा संतोष जहाला कीं, आजिचा अनर्थ चुकला. शिवाजी राजे यांचें भय होतें.

इकडे महाराज डेरियास आल्यावरि आपण व रामसिंग बैसोन बोलिले जे, हा कोण पादशाहा ? आम्हांस जसवंत राजे यांचे खालीं उभें करावें कीं काय ?

६१. फरजंद=पुत्र.

७०. “फाटी” असेंही इतर ग्रंथें आढळतें.

७१. माज=कमर.

७२. हैवान=प्राणी, जीव.

माझे स्वरूप पादशाहास समजले नाही. तेव्हां रामसिंग बोलिले जे, तुम्हा भेटीसच येऊ नये. आले तरी रसरंग राखून निघोन जावे. स्वस्तिक्षेम जाणें झालें म्हणजे आम्हांस विशेष जोड प्राप्त नहाली. ऐसे सांगोन ते आपले हवेलीस गेले.

तदनंतर महाराजांनी आपले कारकून बोलावून आणून विचारलें की, “ पुढे तजवीज काय ? कसे करावे ? पादशाहाची मजालस कळली. यश संपादून निरोप देत नाहींत ऐसें [दिसते.] रघुनाथपंत कोरडे यांस सांगितलें की, तुम्ही पादशाहाजवळ उदईक जाऊन अर्ज करणें की, महाराजांची मनोगति आहे की, आपण निखालसपणें पुत्र देखील भेटीस आलों की दक्षिण कुल अदिलशाही व कुतुबशाही या दोन्ही दौलती घेऊन देतो. वरकड सुभे रवाना करितां त्यांची कामगारी पहावी. ऐशा कित्येक गोष्टी बोलून एकांतस्थानी तपशीलवार श्रुत करणें. पादशाहा खूष पाहून भेट घेऊन अर्ज करणें. ” ऐसें बडतां प्रकारें उगवोन सांगितलेवरून दुसरे दिवशीं कोरडे पादशाहापाशीं जाऊन येणेंप्रमाणें करीणा लिहून पाठविला. तो वाचून चित्तांत विकल्प धरिला. कोरडे यांणीं घेऊन महाराजांस सांगितलें की, सवुरी करणें ऐसें पादशाहा बोलिले. तेव्हां विकल्प ज्यास्ती दिसतो, समर्पक जाब दिधला नाही, असा तर्क महाराजांनीं केला. ते दिवशीं शास्तीखान व जाफरखान हे दिवाण पूर्वीं शहाजादा पादशाहाचे वेळेस दिवाण होते तसे चालत आहे परंतु मुतालिका हातें कारभार होत असतां कार्यभागास्तव जाफरखानास सांगोन पाठविलें की, शिवाजी बडा सैतान विद्यावंत बहुत करामत आहे. आपल्या गोटांत शिरला तेव्हां चाळीस गज जमीन हुन्नरवंतीनें उडाला. बळें कुंदोन बाँडोंत आला. तैसें येथेही करील. याजकरितां पादशाहांनीं भेटीस येऊं देऊं नये. भेटीस नेला तरि चाळीस पन्नास गज उडाला म्हणजे दगा होईल. ऐसें सांगोन पाठविलें. त्याजवरून जाफरखानानें पादशाहास वर्तमान निवेदन केलें ते समयी पादशाहा मनांत खोंचोन दरम्यान भारी विकल्प धरिला. दुसरे दिवशीं महाराजांस कळलें की, जाफरखानांनीं पादशाहाजवळ गिळ्या केला. त्याजवरून कोरडे हेजीब यांस त्यांजकडे पाठवून भेटीस येतो म्हणोन सांगोन पाठविलें. त्यांणीं जाऊन कळविलें त्यांणीं ही बहुत वेळ तजवीज करून, बरें येऊं द्या म्हणोन बोलिला. त्याजवरून महाराज भेटीस गेले. बडतां रीति सन्मान केला. व कितेक मजकूर आपले सरंजामाचा सांगितला. परंतु त्याचे

७३. ' शाहाजादा ' शहाजहान असावा.

७४. कुदणें=उडी मारणें.

७५. बाड=तंबूच्या कनार्थी.

मनांत आलें नाहीं. बहुत बरें म्हणोन उत्तर दिधलें. खानाची बायको ती शास्तीखानाची बहीण तिणें अंतर्गृहांतून सांगोन पाठविलें कीं, शास्तीखान व अफजलखान [यां] सारखे मारिले. तुम्हांस शिवाजीची युक्ति न कळे. वडा हुन्नरवंत पैलवान आहे. निरोप सत्वर द्यावा. मग खान व दिवाण मनांत समजोन महाराजांस वस्त्रें अलंकार देऊन गौरवें निरोप दिधला. आणि पादशाहास इसबाबें अर्ज करून सरंजाम करून देतो म्हणोन बाहेत्कारें बोलिला. महाराज आपले डेरेंस आले आणि खान सुदा बोलिला नाहीं, जें श्री करील तें खरें, म्हणून राहिले.

तदुत्तर दुसरे दिवशीं पादशाहानीं पांच हजार स्वार व लोक व तो ब ची व पोलादखान कोतवाल पाठविला. तो येऊन हवेली वेढून राहिला. मग महाराज कष्टी होऊन संभाजी राजे यांस पोटाशीं धरून बहुत खेद करूं लागले. ते वेळीं निळोपंत व दत्ताजीपंत व त्रिभुवनपंत यांणीं समाधान केलें. पुढें कार्य युक्तीनें करावें म्हणोन सांगितलें आणि बहुत चिंतातुर जहाले. तो महाराजांस निद्रावस्था होऊन श्रीअंबा स्वर्भी येऊन साक्षात्कार जहाला कीं, “ काहीं चिंता अणुमात्र करूं नको. ” म्हणोन अभय सरूप होऊन महाराजांस दिधलें. त्याजवरून समाधान जहालें. मग दुसरे दिवशीं नाना जिन्नस मेवे खरेदी आणवून वेळवाचे कात्रीचे पेटारियांत भरून, एक पेटारियास दोन मनुष्य मजूरदार लावून, दहा वजिरांस दाहा पेटारे रवाना केले. चौकीच्या लोकांनीं एक दोन पेटारे उघडोन पाहिले. बाकीचे न उघडतां जाऊं दिले. असा राबता आठ दहा दिवस लाविला. आणि आपले स्वार व लोक व कारकून यांस पळा म्हणोन सांगितलें. ते जागजागां वळखीनें गेले. काहीं जवळ राहिले. नंतर एक दिवशीं आपण व संभाजी राजे दोन पेटारेंत व चार मेवेचे असे चालिले. आणि मागे आपला पोषाख हिरोजी फर्जंद यास देऊन पलंगावरि निजविला. हातमात्र उघडा बाहेर दिसो दिधला. आणि महाराजांचा शेला आंगावरि घालोन पाय रगडावयास एक पोर लाविला. दिछी आलीकडे तीन चार कोशांवरि एक गांव होता तेथें निराजीपंत व राघो मित्र मराठा अगोदर पाठविले होते. तेथें जाऊन त्यांसह रानांत बसोन विचार केला कीं, आतां जर सरळ वाटेनें देशास जावें तर पाठलाग होऊन जाणें होणें नाहीं. यास्तव दिछी पलीकडून बाराणशीस जावें. ऐसा मतलब करून महाराज व संभाजी राजे व निराजीपंत व दत्ताजीपंत व राघोमित्र मराठा असे पांच निघाले. वरकडांस मनास मानेल तिकडे जाणें म्हणोन निरोप दिधला. आपण अंगाम राख लावून बैराग्यांचीं सोंगे घेऊन गेले.

तो दिवस गेलेवरि दुसरे दिवशीं प्रहर दिवस आलेवर कोतवाल याचे लोक चौकीस होते त्याणीं येऊन पाहिलें तें हात दिसतो. हें पाहून पोरस विचारलें जे, आज काय निमित्त निजले ? त्याणें उत्तर दिधलें कीं, शिर दुखतें. ऐसें ऐकून ते गेले. दोन प्रहरानंतर हिरोजी फर्जद याणें उठोन घोंगडें चोळणा पागोटें घालोन, पोरस बरोबर घेऊन बाहेर आला आणि चौकीदारास रामराम करून जाऊं लागला. तें चौकीदारांनीं विचारलें कीं, आज बहुत वेळ निजणे-चें कारण काय ? त्याणीं सांगितलें कीं, शिर दुखतें. याकरितां कोणी आंत जाऊन गडबड करूं नका. आम्ही सामान घेऊन येतो. असें सांगून दोघे बाहेर गेले आणि रामसिंग याचे गोटांत येऊन त्यास एकांतीं सांगोन तेथून निघोन देशाचा मार्ग धरिला. तदनंतर रामसिंग पादशाहाचे दर्शनास गेले आणि अर्ज केला कीं, “शिवाजी राजे आमचे मार्फतीनें आले होते त्यांस चौकी देऊन बंदोबस्त केला. याजमुळे त्यांचा इलाखा आम्हांकडेस काहीं एक राहिला नाहीं.” त्यास पादशाहांनीं उत्तर केलें कीं, ते आमचे सेवक, त्यांस सर्फराजी करूं. त्यांची दरम्यानगिरी तुम्हांकडे नाहीं. तेव्हां त्याणीं निरोप घेऊन डेरेंस आले. नववे तासी चौकीचे लोक म्हणों लागले जे, आज माणसांची हालचाल नाहीं. महाराज आजारी आहेत असें सांगतात. आंतून कोणी येत नाहीं. हें काय वर्तमान ? म्हणोन एक खोलीचे दारांत पहावयास गेला. तें पलंगावरि कोणीच नाहीं. हें येऊन पोलादखान यास कळविलें. त्याणीं जाऊन पादशाहास वर्तमान सांगितलें कीं, “महाराजांस पहात असतां एकाएकीं गैब जहाले किंवा पळाले अगर जमिनींत घुसले किंवा असमानांत गेले हें कांहींच न कळे. किंवा गौडबंगाल विद्येकरून गेले. आम्ही रात्रांदिवस जवळीच असतां देखत देखतां दगा करून कोणते हुन्नरें गेले हें समजत नाहीं.” हें ऐकून पादशाहास बहुत आश्चर्य वाटलें आणि अलमपनाह म्हणोन बहुत विचारों पडले. नंतर कुल वजिरांस व फौजेस ताकीद करून अष्ट दिशेस दोन लक्ष साठ हजार स्वार रवाना केले. बावीस उमराव वजिरांस सांगितलें कीं, शिवाजीराजे मोठे हुन्नरवंत करामतवाले बलिष्ठ अंगिजीनें एखादे देशांतून जात असतील. तेव्हां अमीर व उमराव यांणीं अर्ज केला जे, शिवाजीपर ईनशा अल्लाहुतालाकी बडी मेहेर है. हमारा इलाज नही. उसके बराबर इस जौह-नमें कोई नहीं. इस जमीनके पर्देपर एक शिवाजी बडा बावन्न पादशाहीको पालने वाला परवर दिगार नें पैदा किया है. उसकी करामत वोही ज्याने. घडी मो बाग, घडी मो अदमी होता है. या कलीमध्यें मुसलमान काफर जहाले

यांचा संहार करावयाकरितां रहीमने पैदा केला आहे. तो पादशहास आटोपत नाही. पादशहा योर सब् अलमके पालनवाले, याजकरितां बडे नियतसे इमान धरून आपला बेटा घेऊन आला असतां त्याचा गौरव न करितां एका-एकीच कैद करून चौकी ठेऊन कोंडिला. ऐसा प्रसंग करावयाचा नव्हता. ही पेशानदेशी केली नाही. त्याचा बहुतच सन्मान करून, शाहजादियांत गणोन, बहुमाने नांवाजून, दक्षिणेत राज्यावरि रवाना करावयाचा होता. तसें न होतां बेमानीचा प्रसंग घडोन आला. या गोष्टीनें इतबार अगदीं उडोन गेला. भिरजा राजा व जयसिंग राजे यांस खोभी आली. रामसिंग याप्रमाणे मानून ठाकुरजी वरील तुळशी काढून विश्वासाने दिघल्या. नंतर त्यांनीं ही पादशाही हुकूम ब र त र म्हणोन सारे राज्य व किछे कोट भिरजा राजे यांचे स्वाधीन केले आणि बडे इमानसे पुत्रास घेऊन आले. [असें] असोन अलमपनाहानीं उभयतां रजपूत राजे यांस यश दिलें नाहीं, तसेंच रामसिंग यांस फिकें पाडिलें. ते रजपूत राजे सामान्य नव्हत. पादशहाचे रिपु. पादशाही हिंदूंची. बरजोर रजपूत राजे इमानास भ्रष्ट केले. जाफरखान दिवाण याची गोष्ट चित्तांत आणून अनर्थ घडविला. शिवाजीस बरा वाईट प्रसंग घडतां तरि पादशाही रजपूत घेते. यास संदेह नव्हता. बरे, होणार तें चुकत नाहीं. शिवाजी करामतवाला असोन सांपडलेला बरी हुन्नरवंती करून निघोन गेला आतां स्वराज्यावरि गेल्यानंतर कळेल. जैशी दक्षिणेत अदलशाही व कुतबशाही व निजामशाही मत जहाली तशीच दिल्लीची होईल. ही खातरनिशा अलंपनाहानीं चित्तांत आणून परम खेद केला. आतां तुमचे इमानाचा इतबार अगदीं उडाला. बेमानी ठरली. शास्ताखान व बरकड वजीर गेले ते काय जय संपादून आले ! पुढेही कठीण प्रसंग दिसतो. उभयतां रजपूत राजे यांसि शिवाजी पेशमाना करितो. त्यांसही आपण फशीं पाडिलें. यामुळें तेही रजपूत राहत नाहींत. आतां शिवा कैसा सांपडतो ? त्याजवळ मोहनी आहे. श्री अंबावरदे यवन कुलाचा संहार करावया परवरदिगारानें शिवाकू हुकूम केला आहे. " ऐसें पादशहास वजीर बोलिले. तें ऐकून पादशहा चक्रीत जहाला. आपणापासून अंतर पडला. शिवाजी निखालस आपले पदरीचा गेला. रामसिंग राजे रजपूत दरम्यान असतां अनुचित गोष्ट घडली. ऐसियास शिवाजीस हरयत करून शोधून आणावा म्हणोन पादशहानीं वजिरास फर्माविलें. जंगम

७८. पेशानदेशी=दूरदेशी, पुढील पल्ला पहाणे.

७९. खामी=नुकसानी कमीपणा.

८०. असें औरंगजेब बादशहास सांग-

णारे कारभारी कोणी असतील असें वाटत नाहीं. आणि असले तरी त्यांस तो जुमानणारा नव्हता.

जोगी संन्यासि तापसी बैरागी नाथपंथी गोरखी फकीर ज फ लि बा न वा
मलंग व ब्राह्मण " शेवडे व चुडबुडे जोशी व पांगूठ व चितरकरी ड ब री
व बहुरूपी, गोंधळी व गारुडी दंडधारी व परमहंस नानापरीचीं सोंगे शोध
करून राजे वळखून कैद करून आणावे. ऐसी इशारत करून फौजा चहूंकडे
रवाना केल्या. तमाम शोध करूं लागले. समस्त लहान थोर लोकांस यापरी-
चा विचार पडला. यदर्थां श्लोकः—

गाजी समर्थचि समर्थ नृपू शिवाजी ।
दिल्लीश्वरासि निकरें दिधलीच बाजी ॥
लावूनि चूर्ण वदनादिक नासिकाला ।
शिक्षा करुनि प्रभुजी चपळें पळाला ॥ १ ॥
भला मर्द तूं शीव सर्जाच गाजी ।
म्हणे पादशा दीधली आजि बाजी ॥
कसा या गतीनें निघालासि राया ।
तुला लोक मीं पाठवीले धराया ॥ २ ॥
जाणा बावन पादशांसि रिपु हा सर्जा शिवाजी असे ।
दिल्लीचा अवरंगजेब परितो सामर्थ्य त्याही नसे ॥
शाहाजीचा सुत भूतळीं विलसला आर्यप्रतापी सदा ।
दंडी तो अवघे [हि] येवन करे अन्यत्र नाहीं कदा ॥ ३ ॥
शीवाजी सरजा समर्थ नृपती भूमंडळी आगळा ।
कीर्तीचे ध्वज लाविले निशिदिनीं आमोघं याची लिळा ॥
जाणा या अवरंगजेब रिपुला दंडील हा नीकरें ।
श्रीअंबावरदे जयासि वरितो संरक्षिले श्रीहरें ॥ ४ ॥
गेल्या हा शिवभूपती पळुनियां नाना गतीनें कसा ।
जाला विस्मित पादशाच हृदयीं अड्डूत ज्याचा ठसा ॥
सोडीना मजला असेच दिसतें मारील जीवें शणी ।
दंडीले अवघेच येवन कसे जाणा प्रतापे रणी ॥ ५ ॥

फौजा गेल्यानंतर पादशाहांनीं मनांत शंका धरिली कीं, राजा शहरांत को-
ठें गेवें होऊन राहिला असेल. रात्रीं संधी पाहून आपणांस कोठें केव्हां तरी
दगा करील. म्हणोन विचारांत पडोन जिवास भय पावोन बहुत सावध चौकी
पहारा निकट ठेऊन पलंगावर जागृत असों लागला. मर्दाने लोक कमरबस्ता

८१. शेवडा-म्हणून एक बैराग्याचा प्र-
कार आहे.

८२. गैब=गुप्त.

करून रात्रांदिवस ठेविले. आणि जातीने चिंताक्रांत होऊन राहू लागले. कोणाचा इतबार अणुमात्र नाही.

पुढे राजे व राजपुत्र मजल दर मजल रात्रांदिवस चालोन मयुरेस गेले. त्यांसि मध्ये ओळखांची माणसे शोधितां कृष्णाजीपंत व काशीपंत व बिसाजीपंत हे त्रिवर्ग बंधु, मोरोपंत पेशवे यांचे मेहुणे, यांची व निराजीपंत यांची ओळख होती. त्याणीं जाऊन त्यांची भेटी घेऊन सविस्तर वर्तमान सांगितले वरून त्याणीं धीर धरून कबूल केलें. त्याजवरून त्यांचे घरीं संभाजी राजे यांस ठेवून सांगितलें कीं, देशीं राज्यावरि जाऊन पावलों म्हणजे तुम्हांस बलावणेस माणसे व पत्र पाठवितों. चिरंजीवांस घेऊन कुटुंबासह येणें. तुमचें सर्व प्रकारें ऊर्जित करूं. असें सांगोन त्यांचे बंधु कृष्णाजीपंत समागमें घेऊन बाराणशी गया प्रयाग यात्रा तुमचे वळखीनें करूं असें म्हणून बाराणशीस आले. तेथें गुप्त रूपें श्री विश्वेश्वराचें दर्शन घेऊन प्रयागास येऊन तेथील यात्रा करून गयेस आले. तेथें कर्ज घेऊन धर्मही बहुत केला. नंतर राज्यावरि जावें असें योजून नीट वाटेनें जावें तरि पादशाहाच्या फौजा शोधास गेल्या सबब त्या मार्गे जातां नये म्हणोन विचार करून गोंडवणांतून भागानगर व बिजापुरावरून महाराज राजगडास आले. मार्गी उदंड शोधांत अपाय होऊन दगाच व्हावा असें जहालें होतें. परंतु श्रीभवानीशंकरांनीं कृपाकरून स्वराज्यास आणिलें. निराजीपंत व दत्ताजीपंत व राघो मित्र मराठा ऐसे चौघे राजगडास आले. आणि दानधर्म बहुत केला. श्रीअंबेचा उत्साह संपादिला. शर्करा हस्तीवरून समस्त जनांस वांटली व मातबर सरदारांस व किल्यांस शर्करा पाठविली. महाश्रीदेवस्थाने व ऋषि ब्राह्मण व तपस्वी महापुरुष संत साधु यांसि दक्षणा व शर्करा पावती केली. व गडोगडीं तोफेची सरबत्ती करवून भोठा आनंद केला. तदनंतर श्रीअंबेचे दर्शनास जाऊन साष्टांग नमस्कार घालून हस्त जोडून त्रिकर्णचित्ते प्रार्थना केली यदर्थी श्लोकः—

श्रीअंबे तुळजे कृपा करूनियां राज्यावरी आणिलें ॥

केला विन्मुख पाच्छहा मुढमती ह्या संकटीं रक्षिलें ॥

नूझा दास पतीत जाण जननी सांभाळिजे सवदां ॥

भाज्ञा हा अभिमान पूर्ण धरणें अन्यत्र नाहीं कदां ॥ १ ॥

ऐशी विनंतीभावे प्रार्थना करून मुक्ताफळांचे अभिषेक श्रीअंबेस घालून महाराज परमानंद पावले. तदुत्तर श्रीसकल सौभाग्यादि संपन्न महाराज मातुश्री आईसाहेबांचे मंदिरास जाऊन चरणावरि मस्तक ठेऊन सद्ब्रदित चित्ते मातुश्रीस भेटले. त्यांहीं पोटाशीं धरून परम अक्रोध ममतातिशयेकडून रुदन केलें. आणि

मराठी साम्राज्याची छोटी बखर.

मालोजी राजे शके १४७२—१५४१ ह्यणजे

इ० स० १५५०—१६१९.

श्री राजे भोंसले प्रताप [वंत यांची] वंशावळी. मूळ पुरुष * बाबाजी भोंसले पाटील मौजे देऊळगांव तालुके पाटस प्रांत पुणे यांचा विस्तार पुत्र चौघः—

१ वडील मालोजी भोंसले

१ कनिष्ठ पुत्र बिठोजी भोंसले
यांस पुत्र आठ.

१ त्रिंबकजी राजे.

१ उमाजी राजे.

४

१ [बिठोजीचे पुत्र] खेळाजी राजे यांचे खेळ कर्ण असे शाहा यांनी नांव ठेविले. अव-
रंग शाहा पातशाहानीं दिल्ली तक्तावर हल्ला करून [यांस] मारिले.

० लंग.

१

उभयतां मालोजी व बिठोजी राजे भोंसले ग्रामसंबंधी वृत्तीचा कज्या करून कैबिले घेऊन कसबे बेरूळ नजीक दौलताबाद येथे येऊन शेते करून राहिले होते.

या उपर तेथे मुल्लेमाणसे ठेवून चाकरीचे उमेदीने कसबे शिंदखेडास आले. तेथे राजश्री लुखजी जाधराव देशमुख सरकार दौलताबाद मनसबदार निजामशाहाचे [यांस] बारा हजार स्वारांची दौलत होती त्यांस भेटून त्यांची चाकरी

१. मल्हार रामराव चिटणीस यांनी लिहिलेली बखर मोठी असल्यामुळे हिला छोटी असे आमही म्हटलें आहे. इचा कर्ता माहीत नाही.

* यांच्या बापाचे नांव संभाजी असे होते. शा० श० १४५५ म्ह० इ० स० १५३३ या वर्षी हे जन्मले होते.

२. मालोजी शके १४७२ साधारणनाम सवत्सर म्ह० इ० स० १५५० त जन्मला होता.

३. कैबिले=मुल्ले माणसे.

५. शके १४९९ म्ह० इ० स० १५७० या वर्षी चाकरीस राहिले. त्या वेळीं नगरचे गादीवर पहिला मूर्तिजा निजामशाहा होता. हा इ० स० १५६५ त गादीवर बसला व इ० स० १५८८ त निवर्तला. नगरचे गादीवर निजामशाही वंशाचे जे तेरा राजे बसले ते असेः—

१. अहमद निजामशाहा. इ० स० १४९०—१५०८.

२. पहिला बुल्हाणशाहा इ० स० १५०८—१५५१. [पुढे चालू.]

(२)

मराठी साम्राज्याची छोटी वखर.

दरवाज्यावर पायबारगिरी करून राहिले. शरीरेंकरून पुष्ट होते. घोडे स्वारीस त्यांजखालें टिकेनात. याजकरितां देवडीवर होते. भोजन पंक्तीस व दरमहा

[मागील पृष्ठावरून.]

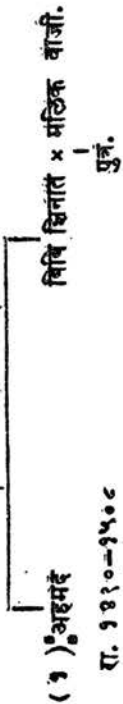
३. हुसेनशहा इ० स० १५५१-१५६५
४. पहिला भूतजा इ० स० १५६५-१५६८.
५. मिरान हुसेन इ० १५६८.
६. इस्माइल इ० स० १५६८-१५९०.
७. दुसरा बुक्कान इ० स० १५९०-१५९२.

८. इब्राहिम इ० स० १५९२.
९. दुसरा अहमद इ० स० १५९५.
१०. बहादर इ० स० १५९५-१५९८.
११. दुसरा भूतजा इ० स० १५९८-१६३९.
- १२-१३. दोन लहान मुलें इ० स० १६३९-१६३७.

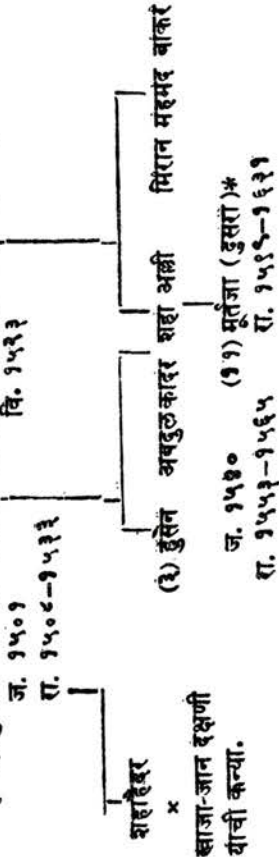
अहमदनगर येथील निजामशाही राजांची वंशवृक्ष.

माथरी येथील बहिरापंत कुळकर्णी. (मूळ पुरुष.)

तिमाप्पा ऊर्फ हुसेन निजाम-उल-मुल्क बहिरी (इ. स. १३८६ त वध वेदर येथें.)

(२) बुक्कान × १ अमीना, २ मिरियाम (मुसुफ अदिलशहाची मुलगी)

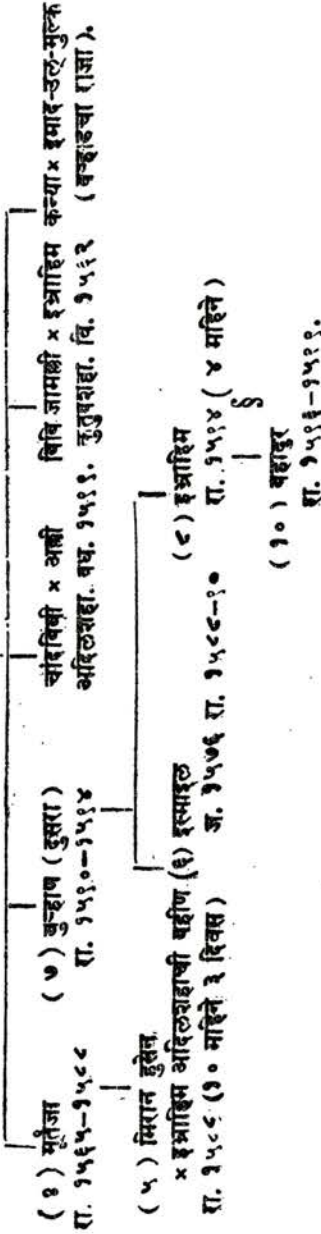
×
छुंजा सुलताना

† दुष्काळ पडल्यामुळे तिमाप्पाला बरोबर घेऊन त्यांचा बाप बहिरापंत कुळकर्णी कनौटकांत गेला असतां वेदरचा ब्राह्मणी वंशाचा मुसलमान राजा अहमदशहा (इ० स० १४२२-१४३५) [पुढें चालू.]

होन पांच देत असतां कित्येक दिवस गुजराण केली. कबिले ही त्या स्थळास आणिले. कनिष्ठ बंधु बिठोजी भोंसले यांस पुत्र खेळाजी व

[मालील पृष्ठावकल.]

(३) हुसेन.

सन्ध्या शिष्यांनीं तिमाण्याला धरून नैऋत अहमदशहाचे स्थायीन केलें. त्यानें त्याला वाटवून त्याचें हसन असें नांव ठेविलें व आपल्या मुलाबरोबर त्याला आरबी व फारसी भाषा शिकविल्या. त्या भाषांत तो फार निपुण झाला. इ. स. १४८२ त तो बेदरच्या राजाचा प्रधान झाला.

§ आठवा राजा इब्राहिम याचे पश्चात् दुसरा अहमद म्हणून नववा राजा झाला. त्याचा या वंशाचीं मुलींच संबंध नव्हता. इ. स. १६३१ पासून १६३६ पर्यंत दोन लहान मुलें गारीवर बसलीं. त्यांपैकी एकाला मलिकेशचा पुत्र फतेखान याणें बसविलें होतें व दुसऱ्याला खाद्याजी भोंसल्यानें बसविलें होतें. इ. स. १६३७ त अहमदनगरचे राज्य शहाजहान बादशहानें बुडविलें.

महाराजा राजे वगैरे आठजण जाले. मालोजी भोंसले यांस पुत्र नव्हते तेव्हां त्याचे स्त्रीने नगरचे पिरास नवस केला जे, आम्हांस पुत्रसंतान जालें तर त्यास तुमचें नांव ठेवूं. ऐशियास दैवगतीने पुत्र दोघे जाहले. पिराचें नांव शहासरीफ होतें. नवस पुरविला सबत्र ज्येष्ठ पुत्राचें नांव शहाजी राजे व कनिष्ठाचें नांव शरिफजी राजे ठेविलें. त्यांत ज्येष्ठ शहाजी राजे स्वरूपानें बहुत सुंदर आणि सुलक्षण गुणवंत देखून लुखजी जाधवराव सभेस खेळावयास आणीत होते. जाधवराव यांस पुत्रसंतान नव्हतें. एक कन्या होती ती बहुत स्वरूपवान जाहली. शहाजी राजे यांस उत्तम वस्त्रें अलंकार करून नित्य महालांत नेऊन खेळवीत असतां कित्येक दिवस जाहले. त्याजवर शहाजी राजे पांचा वर्षांचे जाहले आणि जिजाई तीन वर्षांची जाहली. पुढें फाल्गुन मास आला. त्याचें पोस्त मांडिले. कुल सारे शिपाई मिळून सारे सरदार फचेरीस आणून रागरंग केला. कलावंतिणीचें नृत्य होत असतां जाधवराव यांने मुलास व मुलीस मांडीवर घेऊन गुलाल बुक्का तबकें भरून पुढें ठेविलीं. दोघे खेळूं लागलीं. कौतुक जाधवराव पहात असतां मुलें मांडीवर आहेत तोंच चित्तांत उद्गार आणून सभेमध्ये बोलिले जे, जिजाईसारखें कन्यारत्न श्रीने पैदा केलें तीस वर चित्तायोग्य शहाजी राजे. हें मूल बहुत उत्तम आहे. घडून आल्यास उत्तम. असें स्वाभाविकपणें सभानायकांस सभेंत सहज स्थितीनें बोलूं लागले. तों पाटीशीं मालोजी व बिठोजी भोंसले यांनीं गोष्ट ऐकिली. ते च सययीं उभयतां उभे राहून बोलले जे, आजपासून जाधवराव आमचे व्याही जाहले. थोर लोक बोलल्यावर सभेंत मागे सरणार नाहींत. असें सभानायकांस बोलून त्याजला साक्षी ठेविलें. त्याज उपरि हे आमचे व्याही आणि जिजाई आमची सून असें बोलून सर्वांस व्याही ठेविले आणि बसले. जाधवराव यांनीं त्यांस उत्तर केलें नाहीं. सहज बोलून विचारीं पडले.

तदनंतर सभाखेळ जाहला. जाधवराव महालांत गेले. शहाजीस नित्य महालांत नेत होते त्याप्रमाणें नेलें नाहीं; जिजाईस मात्र घेऊन गेले. हें वर्तमान महालांत स्त्रियांस कळल्यानंतर त्यांनीं जाधवराव यांशीं कलह केला जे, " पाटील देशनिकाळे, पोटासाठीं तुम्हांजवळ चाकरीस पायवारगिरी करून राहिले. आपले समतोल नव्हेत. तुम्हांस आपली मुलकांत सोयरे देशमुख

१. संभाजी (फाळांतर.)

२. हिचें नांव दीपाबाई होतें. ही वंगोजी उर्फ जगपाळराव निवाळकर यांची वडील होती.

३. याचा जन्म शके १५१६ जयनाम-संवत्सरी म्ह० ३० स १५१३ त झाला.

४. याचा जन्म शके १५१७ म्ह० ३०.

स० १५१५ त झाला.

५. हिचें जन्म शके १५१८ म्हणजे ३०

स० १५१६ झालें होतें.

६. लुखजी जाधवरावाची स्त्री व जिजाबाईची आई हिचें नांव म्हाळसाबाई होतें.

मनसबदार समान पाहून बोलवें तें न केलें. ते कचेरीत साक्ष ठेऊन गेले. तुम्ही झाडून टाकिलें नाहीं. " ऐसा कटाक्ष जाधवराव यांस स्त्रियांनीं केला. जाधवराव बोलले जे, आम्ही स्वाभाविकपणें बोललों. पानें खोबरे वांटिलें नाहीं. निश्चय झाला नसतां त्यांनीं लबाडी केली. त्यांसि चाकरीवरून दूर करतो. असें बायकांचें समाधान करून दुसरे दिवशीं भोजनास मालोजीस व बिठोजीस बोलाविले. त्यांनीं उत्तर दिलें कीं, आम्ही सोयरे जालों. आम्ही लग्नसमयीं भोजनास येऊं. असें बोलिले. तदोत्तर [जाधवराव] कचेरीस आले. कारकून बोलावून उभयतांचा हिशोब करून चाकरीवरून दूर केलें. तुम्ही सोयरे नाहींत. पानें वांटलीं नसतां गळां पडून तुफानें करितां. या उपरि येथून कविले सुद्धां जाणें. एक क्षण न रहाणें.

त्याजवरून मालोजी व बिठोजी भोंसले मुलें माणसें घेऊन पुन्हा वेरुळास आले. पाटलास भेटून घर व शेत पूर्वीचें मागुती आटोपलें. तेथें दोन तीन वर्षे क्रमिली. त्यांची स्थिति नैष्ठिक. पहिलेपासून शिवपूजा केल्यावांचून अन्न घेणें नाहीं. एकादशी, सोमवार, प्रदोष इत्यादिक व्रते करावीं हा नियम होता. त्याजउपरि शेतामध्यें उभयतां भाऊ माळ्यावर राखण होते. माघ शु० १५ पौर्णिमेचे दिवशीं शेतांत वारूळ मोठें होतें तेथें श्री देवी प्रसन्न *जहाली. वारूळानून हात चुडयासहवर्तमान निघोन मालोजी जागा होता त्यासि हलविलें आणि विदुल्लंतप्रमाणें दृष्टीस पडली. बिठोजीस निद्रा लागली होती. त्यासि जागें करून मालोजीनें सांगितले. लटिका भास झाला [कारण] कीं तुम्हास शेंपेनें घेरलें होतें, आतां तुम्ही निद्रा करावी, मी जागत. ते म्हणोन बोटिले. त्याजवरून मालोजीनें निद्रा केल्यावर सुषुप्तीत श्री देवी येऊन शुभ्र पातळ परिधान करून कुंकुम अलंकारयुक्त उभी राहिली. जागृत करून बोलली तुजला प्रसन्न जहाले. या वारूळांत सर्प आहे तें स्वरूप माझे. त्यास नमस्कार करून वारूळ खणून सात कढया माल तेथें आहे तो घेणें. सर्प जाईल त्याचे वाटे न जाणें. तुम्हांस सत्तावीस पिढ्या राज्य दिलें. प्रसन्न आहे. अभय आहे. चित्तीं धराल तें होईल. याप्रमाणें श्रीनें अभय दिलें.

यानंतर हें वर्तमान बिठोजीस श्रुत करून सात कढया माल उकळून काढिला आणि गांवांत गाड्यांवर घालून रातेरात आणून परसांत पेंव खणोन पुरोन टाकिला. त्याजवर शेतपोत विव्हेस लावून बायकामुलें गुप्त ठेवून कसबे श्रीगोंदे ऊर्फ चांभारगोंदे येथें आले. तेथें सावकार पुरातन राजश्री शेषोबा नाईक पुंडे लक्षाधिपति होते त्यांची उभयतांनीं भेट घेतली. पहिला परिचय होताच. त्याजमुळे त्यांस एकांती नेऊन अव्वल पासून वर्तमान सांगितलें.

* द्वा गोष्ट शके १५२५, म्ह० ३० स० | १६०३ त झाली.

आमचे मनोरथ पूर्ण करणें. हें त्यानें कबूल केलें. उभयतांचा सन्मान करून बोलला जे, तुम्हांस राज्य प्राप्त जालियास आम्हांस काय द्याल ! त्यांनीं पोतदारीचें वतन कबूल केलें. जोंवर राज्य तोंवर पोतदारी तुम्हांस दिली अशी सनद शपथपूर्वक दिली. त्यानवर त्यांस तैलाम्यंग करून उत्तम वस्त्रे अलंकार देऊन गाड्यावर बसवून कारवान बाहेर उतरले होते तेथें गेले आणि हजार घोडे उत्तम कारवानांपासोन खरेदी केले. बारगीर व खास बारदार व जीनखोगरें शि-
छेदार पाखरा उत्तम सामान तयार केलें. डेरे पालखी सिद्ध करून व जैंग-
पाळ निंबाळकर व फलटणकर बाराहजार फौज त्यांजपाशीं होती व पुंडाई क-
रीत होते त्यांजकडे जासूद पाठवून त्यांजकडील कौलनामा आणोन आपण
जाऊन त्यांसि भेटले. कुल् वर्तमान त्यांसि जाहीर केलें कीं आम्हांजवळ एक
हजार स्वारांची फौज आहे. तुम्हीं मदतीस दोन हजार स्वार देणें. तीन हजार
स्वारांनिशीं सडे जाऊन लुखजी जाधवराव यांशीं सगाईचा दावा करितों. त्या-
नीं कबूल करून दोन हजार स्वार उत्तम धारकरी देऊन रवाना केले. ते स-
गाईच्या दाव्याकरितां श्रीगोंदें ऊर्फ चांभारगोंदें येथें येऊन डेरे दांडे बुणगे
ठेवून सडे तीन हजार फौजेनिशीं निंबदेह्याचे घाटें उतरोन नेवाशियावरून
गंगातीरास आले. तेथें रानडुकरें मारून समागमें घेऊन रातोरात दौल-
ताबादेनजीक यवनांचें स्थळ आहे तेथें येऊन मशिदीमध्ये डुकरें मेलेलीं ग-
ळ्यांत चिट्या बांधोन टाकिलीं. चिट्यांत निजामशाहा पादशाहास अर्ज लिहि-
ला जे, लुखजी जाधवराव देशमुख पाटील यांनीं आपली कन्या जिजाई आ-
मचे पुत्र शहाजी यांस देऊं केली. शिमग्याचे पोस्तांत हुजूर मजलसींत बो-
लोन स्त्रियांचे योगें बेमानीस आले आणि आम्हांस चाकरिवरून दूर केलें.
कबिले सुद्धां बाहेर घातलें. यास्तव आपण जगपाळ निंबाळकर यांचा आ-
श्रय करून मशिदींत डुकरें मारिलीं. याउपरी पातशहा आमची दाद घेऊन
सोयरीक आम्हांस करून देवघितील तर उत्तम. नाही तर जेयवर पातशाईमध्ये
तुमच्या मशिदी असतील तितक्यांत डुकरें मारून टाकितों. या प्रमाणें चिट्या
बांधोन रातोरात माधारे फलटणास जगपाळ निंबाळकर यांजपाशीं गेले.

प्रातःकाळीं मुजावर मशिदींत निमाज पढावयास आले तों डुकरें मेलेलीं ग-
ळ्यांत चिट्यांसहित पाहिलीं व बहुत कष्टी जाहले. डुकरें उचलोन दौलताबा-
देस पातशहा तेंकीं बसले होते ते समयीं पुढें आणोन टाकिलीं. पादशाहांनीं
चिट्या वाचून पाहिल्या. बहुत क्रोधायमान जाहले. लुखजी जाधवराव यांसि
तैलब करून स्वार आहादी पाठविले. जाधवराव भोजन करीत होते. ते सम-

* हा मालोजीची बायको दीपावाई
इचा भाऊ.

१०. गोदा नदी.

११. तलब-पकडसमान.

यां तलब पोहोचली. द्वाही होऊन तसेच उठविले. ते च क्षणीं पुढें घालोन दौलताबादेस आणिले. भेटून कुर्निसात करोन उभे राहिले. पादशाहांनीं अद्भुत क्रोधें करून चिट्या पुढें टाकिल्या, डुकरें दाखविलीं, आणि बेगलिले जे, आणीक कोणी असता तरी हत्तीखालें घालून मारतों. याउपरि मालोजी व बिठोजी यांचा पुत्र शहाजी यांस जिजाई देऊन लग्न करणें आणि त्यांचें समाधान करणें. या गोष्टीस ढील केली तर ते दावा करतील तेव्हां मुल्लाहिजा होणार नाहीं. अशी पातशाहांनीं ताकीद केली. तेव्हां जाधवराव घाबरे होऊन अर्ज केला कीं, पातशाहा अभय देतील तर विनंति करीन. त्याजवर पादशाहांनीं अभय दिलें जे, तुमचा मुद्दा असेल तो कबूल केला. त्याजवर कुर्निसात अर्ज केला जे, मालोजी व बिठोजी यांचा पुत्र शहाजी यास आपली कन्या जिजाई पातशाहांचे हुकुमावरून देतों. परंतु त्या दोघांस मनसब बारा हजार फौजेची द्यावी. कौल देऊन सरफराजि केलें पाहिजे. त्याचे अर्जावरून पातशाहा मेहेरवान जाहले. दौलत मनसबा कबूल केला. कौल तयार केला आणि भले माणूस पातशाहांनीं पठवून मालोजी व बिठोजी व शहाजी पुत्र देखील दौलताबादेस आणिले. जाधवराव सामोरा जाऊन [त्यांस] घेऊन आला. पातशाहा वराची सुरत पाहून खुष वक्त जाहले. पातशाहा मेहेरवान होऊन शिरपावें हत्ती घोडे दौलत बारा हजार स्वारांची तिघांस देऊन सर्फराज केलें. या प्रमाणें जाधवराव यांची दौलत पाहून तिजपेक्षां विशेष यांस दिली. जाधवराव यांस डुकूम केल्या जे तुम्हीं आपला कविला व जिजाई नवरीस शिंदखेडाहून दौलताबादेस घेऊन येथें. आपले रुबेरू लग्न करूं. त्यावरून तेथें सर्वास आणोन जाधवराव यांनीं लग्नसिद्धि केली. पातशाहा खूष होऊन उभे राहून [गेले]. दौलताबादेस लग्नसमारंभ करून मालोजी व बिठोजी यांनीं आपले कविले वेरुळाहून तेथें च आणिले. लग्न *जहालें. दौलत जाहली.

ते समयां मालोजी व बिठोजी राजे यांचे दिवाण कुलपेशवे कादीम आबजी गोविंद यांच्या अनुमते दौलत आरंभापासून जाहली. जिजाईचे नग जतन करावयास जाधवराव यांनीं राजश्री गोमाजी नाईक पानसंबळ समागमें दिले. ते नेहमीं [बरोबर असत.] त्याजउपर शेतांतील द्रव्य काढून धर्म वाडत केला.

१२. कुर्निसात=सलाम.

१३. आणीक=दुसरा.

१४. मुल्लाहिजा=क्षमा.

१५. सर्फराज=बढती दिलेला.

१६. देखील=सुद्धां.

१७. शिरपाव=दोक्यापासून पायांपर्यंत सर्व अवयव आच्छादन करणारा पोशाख. फुल ड्रेस.

१८. रुबेरू=समक्ष.

* ६० स० १६०४ म्ह० अ० १५२६ त.

(८)

मराठी साम्राज्याची छोटी बखर

प्रीतिरुळचीं देवळें बांधिलीं. ठायीं ठायीं विहिरी व बागा केल्या. द्रव्याचा धर्म कीर्ति बहुत केली. श्रीमहादेवाचें तळें मालोजी भोंसले यांणीं बांधलें. तदनंतर विसापंचविसा वर्षांची उमर शहाजी राजे यांची जाहली. वडील तीर्थरूप उभयतां शांत जाहलीं. त्यासमयीं जिजाऊस पुत्र प्रथम संभाजी राजे जहाले.

शहाजी राजे शके १५१६-१५८४ म्ह० ३० स० १५९४-१६६२.

ते समयीं निजामशाहा पातशाहा शांत जहाले. त्यांसि पुत्र दोघे बहुत लहान होते. त्या मुलांच्या आया होत्या. साबाजी अनंत ब्राह्मण मुत्सद्दी थोर अक्कलवंत होते. त्यांसि बोलावून बायकांनीं पुशिलें जे, पादशाहींत वजीर दिवाण अक्कलवंत मोहय्याशिवाय बंदोबस्त होणार नाहीं. त्यावरून साबाजी अनंत यांणीं शहाजी राजा भोंसला सुरतपाक अक्कलवंत देखणा शिपाई जाणोन बायकांचे भेटीस महालांत घेऊन गेले. हा मोहरा दिवाण वजिरी-लायक आहे म्हणोन अर्ज साबाजीपतीं केल. त्याजवरून बायकांचे चित्तास आलें. मुलें दोन्ही त्यांचे मांडीवर बसविलीं. शिरपाव दिला. पातशाहाचीं मुलें तत्कावर घेऊन शहाजी राजे बसूं लागले. खालती वजीर व जाधवराव वगैरे मनसबदार लोक मुजरा करूं लागले. ऐसा कारभार कित्येक दिवस केला. बंदोबस्त पातशाहीचा यथास्थित करूं लागले; त्यास लुखजी जाधवराव याचे चित्तास बहुत खेद जहाला जे, कुणबी पाटील देशनिकाले आमचे घरी बारगिरी करून होते त्यांनीं जोरावार दाव्यानें सोपरीक केली. पातशाहाचीं मुलें तत्कावर घेऊन बसतो हें उत्तम नव्हें. ऐसें दुःख जहालें.

त्याजवर मनसोबा करून दिल्लीस शहाजाहां पातशाहा यास अर्ज व वकील पाठवून मीर जुमला सुभा साठ हजार फौजसह उत्तरेहून आणविला. जाधवराव वगैरे सरदार पुढें नर्मदातीरीं जाऊन भेटले. मग जाधवराव [यांनीं] हारोळ होऊन दौलताबादेवर चाल केली. त्या उपर शहाजीराजे पातशाहा नसल व बायका [यांसह] किल्ला माहुली नजीक कल्याण भिवडी कोंकणांत थोरला पाहन कांहीं फौज समागमें घेऊन कविले सुद्धां तेथें गेले. लुखजी जाधवराव मोगलांची फौज कुल् घेऊन पाठलागास गेले. माहुलीस जाऊन फौजेचा वेढा घालून सहा महिने भांडत होते.

तदनंतर शहाजी राजे माहुलीस भांडत असतां पातशाहा बिजापूरचा यासि अर्ज व वकील पाठवून लिहिलें कीं आपणांस दिल्लीचे पातशाहाची मोहीम जहाली. सासरे जाधवराव हारोळी करून फौज घेऊन आले. घरचा फिताव.

१९. हा निजामशाही वंशाचा १० वा मृत झाला व नंतर दुसरा मूर्तजा गादीवर राजा बहादर होय. हा ३० स० १५९९ त बसला.

आपण मांडुली बळकावून बसलों आहोंत. पादशाहा कौल देतील, दौलत मनसब विशेष वाढवितील, तर आपण फौजसुद्धा चाकरीस येऊं. ऐसा अर्ज पाठविला. त्याजवरून बिजापूरचे पातशाहांनी व मुह्दार जगदेव दिवाण पातशाहाचे याणीं कऊल पाठविला. त्याजवरून शहाजी राजे पांच हजार फौजेनिशीं सासरे जाधवराव यांचा मोरचा मारून जिजाऊचा पुत्र संभाजी राजे देखील रातोरात बिजापूरचे सुभारे चालले. जिजाऊ गरोदर साता मासांची शिवाजी राजे यांचे वेळेस होती. तेव्हे अडली. पळवेना असे जहालें. शहाजी राजे यांस कष्ट जहाले. तेव्हां शंभर स्वार जिजाऊ जवळ ठेवून, संभाजी राजे वडील पुत्र यांसि समागमें घेऊन, जिजाईस टाकोन पळोन जातांना शहाजी राजे बोलले जे, तुमचे पिते आमचा पाठलाग करून येतात. त्यांस शरम असली तर सोडून देतील आणि पळवितील. आह्मांस तुमची गरज नाही. असे भाषण करून पळू लागले. तदोतर लुखजी जाधवराव याणीं रात्री तेच क्षणीं ताम्रांस सावध करून महतांब हत्तीवर लावून हरोळ होऊन पाठलाग केला. मार्गी जिजाऊ उभी राहिली. जाधवराव यांचे शिपायांनी जाधवरावास फजीत केले जे, जिजाऊ तुमची कन्या ताम्रांस कळल्यावर उत्तम नाही. दवेदार तुमचे निघून गेले. कन्येस वाटेवेगळे काढावे. त्यांनीं समागमें पांचशे स्वार देऊन रातोरात शिवनेरी किल्ला निजामशाही शहाजी राजाकडेस होता तिकडे जिजाऊस नेऊन ठेविले. शिवनेरी किल्ल्यावर श्रिभवा- नी शिवाई होती तीस नवस जिजाऊने केला की, आपणास पुत्र जाला तर तुझे नांव ठेवूं. त्याजवर शिवाजी राजे जन्मले. शके १५४९ क्षयनाम स्वत्सरे माहे वैशाख शु० ५ चंद्रवासरी *जन्म जाहाला.

इकडे लुखजी जाधवराव ताम्रांची फौज घेऊन नगर पावेतो पाठी ला- गले. परंतु शहाजी राजे झाडून बिजापूरप्रांतासि गेले. पातशाहाची मुलाजमत केली. मुह्दार जगदेवराव दिवाण प्रतिनिधि सामोरे येऊन पातशाहा सुलतान शिकंदर यांची भेट घेतली. बहुत सन्मान केला. वस्त्रे, घोडे, हत्ती, शिरपाव

२०. माहुलीचा किल्ला ठाणें जिल्ह्यांत
शहापुराजवळ आहे.

२१. महतांब=चंद्रज्योत.

२२. वस्तुतः या वेळीं बिजापुरीं महमद
अदिलशहा हा राजा होता. बिजापूरच्या
नऊ राजांचा गादीवर बसण्याचा काळ
असा:—

१. युसफ—इ० स० १४८९—१५१०.

२. इस्मायल ,, १५१०—१५३३.

३. महु—इ० स० १५३३.

४. पहिला इब्राहिम इ० स० १५३३—
१५५०.

५. अल्ली (चांदबिबीचा नवरा) इ०
स० १५५०—१५७९.

६. दुसरा इब्राहिम इ० स० १५७९—
१६२६.

* “चिटणीसांचे बखरींत वैशाख शुद्ध
२ गुरुवारी” असें आहे.

(१०)

मराठी साम्राज्याची छोटी बखर

देऊन १,०००० हजार स्वारांची दौलत देऊन जहागीर करनाटक प्रांती दिली.

(मागील पृष्ठावरून.)

७. महमद—इ० स० १६२६-१६५६. १६०१.
८. अली दुसरा इ० स० १६५६— १. शिकंदर इ० स० १६७१-१६८६.

(१) युसुफ. × एका मराठ्या सरदाराची मुलगी. ज. १७३१. रा. १७८९-१५१०.	(२) इस्माइल. ज. १५०५. रा. १५१०-१५३३.	बिबी मुसिती × महमदशाहा आझणी याचा पुत्र अहमद. वि. १५१३.
बिबी मिरियाम × बुद्दाण निजाम. वि. १५२१	अहमदनगरचा (१५०८-१५५३.)	(३) मह. रा. १५३३.
(५) अली × चांद बिबी (अहमदनगरच्या निजाम हुसेनाची मुलगी.) रा. १५५७-१५८०. वि. १५६०.	(४) इब्राहिम. रा. १५३३-१५५०.	अबदुल्ला.
मुलगी × अहमदनगरचा मिरान हुसेन. निजाम, वि. १५८४.	(६) इब्राहिम दुसरा × गोवळकोंड्याचे राजाची बहीण ताजा मुलताना. ज. १५७१. रा. १५८०-१६२६. वि. १५८५	मुलगी × दिल्ली- च्या अकबर वा दशाहाचा पुत्र दानियल.
(७) महमद × गोवळकोंड्याचा राजा अबदुल्ला कुतुबशाहा याची कन्या. वि. १६०४.	वि. १६४१. रा. १६२६-१६५६.	(८) अली दुसरा. रा. १६५६-१६७२.
पादशाहा बिबी. (अवरंगजेबाकडे गेली १६७१.)	(१) शिकंदर. ज. १६६०. रा. १६७२-१६८६. मृ. १६८१.	

त्यावर लुखजी जाधवराव व मीर जुमला सुभा साठ हजार फौजेनिशी दिल्लीस माघारा गेला. जाधवराव नर्मदातीर पावेतों जाऊन सर्व मंडळी दक्षिणची रूस्कत होऊन कसबे शिंदखेडास येऊन दाखल झाली. त्या उपर किल्ले माहुलीस पातशाहाचे पुत्र व बायका होत्या. त्या येऊन साबाजी अनंत मुत्सदी किल्ले दौलताबादेस आले. दिवाण वजीर नाही. यास्तव शोध करितां मलिकंबर चिंगिजखानाचे बंदे बिजापुरीं होते. चिंगिजखान मेलें. मलिकंबर हपशी फकीरी वेष घेऊन दवलताबादेस दुकानीं झोळी टांगून मेढीस पाय लावून उताणे निजले होते. तों साबाजी अनंत पालखींत बसून बाजारांतून जातां मलिकंबर यांजवर नजर पडली. पहातांच उत्तम देखिले. पायीं पद्म, श्यामवर्ण, हपशी फकीर नेकजात देखिला. सेवकापासून जागे करून आपले घरास नेले. तेल अभ्यंग उत्तम करून भोजन घालून एकांतीं त्याशीं भाषण केलें. क्रिया शफत जाहाली. बायकांचे भेटीस घेऊन गेले. मुलें पातशाहाचीं मांडीवर बसवून तत्कावर घेऊन बसले. शहरांत द्वाही फिरविली. कुल उमराव देखील जाधवराव येऊन मुलाजमत झालीं. पातशाहाचे कामाची बंदोबस्ती केली. त्याजवरून मीर जुमला सुभा दिल्लीहून मागती आला. त्या फौजेशीं बन्हाणपुरानजीक अशेरी आहे तेथें लढाई जाहाली. दिल्लीकडील फौज मारून नर्मदापार करून दिली. मलिकंबरास जखमा लागल्या. फत्ते करून दौलताबादेस आले.

मलिकंबर याचें शिक्प्यांतील नांव “ बंदे दरगाहा एकानी मलिक अंबर चिंगिजखानी ” याप्रमाणें अक्षरें वीस होतीं. त्याजवर मलिकंबर फौज घेऊन बिजापूरप्रांतीं श्रीमहादेव ह्यासवड पावेतों गेले. धामधूम बहुत केली. साठ हजार फौज होती. मुन्हार जगदेव, शहाजी राजे, सर्जाखान व तमाम सरदार कुल् ऐशी हजार फौज मराठे यांनीं मलिकंबराचा मोड केला. पळत भीमातीरास मौजे कोरेगांव नजीक तळेगांव ढमढेरे यांचे येथें आले. भीमेस पूर. उतार नाही. तेव्हां मलिकास कष्ट पडले. ते समयीं घोड्याखालीं उतरून भीमेस नमस्कार केला. तों भीमा दुभाग जाहाली. कुल् लष्कर उतरून पार गेलें. मागून आपण स्वार होऊन आले. पैल तीरास जातांच मागतीं भीमेस पूर चालिला. त्याजवर मुन्हार जगदेव फौजेसहवर्तमान येतांच भीमेस पूर देखिला. कौतुक वाटलें. मलिकास सांगून पाठविलें जे, तुमचे पाठीवर यावें तरी पूर बहुत. तुह्यांस मात्र मार्ग दिला. पैल तीरीं तुम्हीं उभे रहावें आम्ही तुह्यांस कुर्निंसात करूं. त्या उपरि मलिक उभे राहिले. सम-स्तांनीं मुजरे केले. योर विलिजीत पीर यांस भीमेनें उतार दिला. तदोत्तर मलिकंबर दौलताबादेस गेले.

दुसऱ्याने बिजापूरकर फौज भातोडी नजीक तळें नगर येथें येऊन राहिली. मलिकंबराने रात्रीस येऊन तळें फोडिलें. बारा वजीर व सर्जाखान वगैरे धरून नेले. तेव्हां मागती शिरपाव घेडे देऊन सोडिले. ते समर्थी शहाजी राजे कर्नाटक प्रांती गेले होते. मलिकंबराची फत्ते जाहाली. बिजापूरची कुल फौज बुडविली. त्यानवर मुन्हार जगदेवराव यांनी कुल फौजेसह वर्तमान नागरगांव तालुके सासवड प्रांत पुणें भीमाड्ड्रायणीसंगम दक्षिणवाहिनी तेथे मुकाम केला. जाते सगर्थी तुळा केली. शके १५६५† श्रीमुखनाम-संवत्सर दक्षिणायन वर्षाक्रुतु भाद्रपद बहुल अमावास्या सूर्यग्रहण सोमवती योर पर्व देखून तुळापुरुष केला. तुळा सुमारे चौवीस केल्या. शेवटीं छावा हत्ती होता त्याची तुळा करावयास समस्त वजिरांस हुकूम केला. सरजाखान व रणदुल्लाखान वगैरे कोणासि बुद्धि चालेनाशी जाहाली. ते समर्थी शहाजी राजे यांनीं विनंति केली जे तुम्ही स्नान करणें, आपण हत्तीची तुळा करितों. त्याउपर शहाजी राजे यांनीं संगमाखालता भीमेस डोह होता तेथे मोठी नाव रिकामी करून पाण्यांत घालून खूण केली. तत्ते देऊन हत्ती नावेत घातला होता. खूण ध्येनांत धरून नावेतून काढून दगड लोखंड घालून आभांड बांधिला. मग दगड लोखंड काढून तुळा करून सोने घातलें. ब्राह्मणांस धर्मादाय केला. ते समर्थी मौजे नागरगांव मोडून तुळापूर नांव ठेविलें. ब्राह्मणांस अग्रहार दिलें. अव्यापि गांव तर्फा कुळंबावा देखील सरदेशमुखी वतन ब्राह्मणांचें चालत असे.

त्याजउपरि कसबे पुणें यथे मोरो तानदेव देशपांडये भीमातीरी भुमेगिरी करित होते. “सोड आऊत हो मोरोबाचा राजत” [असे] पुंडावें व मवासगिरी करित होते. त्याजपूर्वी चाकण किछा बरादा हपशी याने पक्का केला. शके १२१६* खरनाम संवत्सरे माघ मासी चाकण किछा तयार केला. मुलूख आवादान अमदानगरपासून तहद चाई शिरवळ सुभे इंदापूरपर्यंत मुलूख मारून पुंडाई करित असतां हपशी झांत जाहाला. किछा निजामशाहाकडे होता. त्याजउपरि शहाजी राजे दिवाण जाहाले. त्यावर किछा त्यांजकडे जाहाला. मध्ये गदीं जाहाली. ते समर्थी मोरो तानदेव देशपांडये पुणेकर पुंड जाहाले. त्यावर राय दिवाण निषवत मुन्हार जगदेव राव यांनीं स्वारी करून पाळत राखून रानांतून धरून आणिलें. नखी सुया टोचून मार देऊन कैद केला. पुण्यातील कोट मोडून शहर मारिलें. खराचा नांगर पांढरीवर फिरविला. श्रीभुलेश्वरगड बांधिला. त्याचें नांव झैलतामंगळ ठेविलें. बहुत वैराणी मुलुखाची झाली. तेव्हां महेरबान होऊन मुरारपंती कुल पुणेंप्रांत चाकण जुन्नर

किछा तहद बाई शिरवळ सुभे इंदापूर प्रांत जाहागिरी दरोबस्त शाहाजी राजे यांसि दिला.

ते समयीं राजश्री दादोजी कोंडदेव जोशी कुळकर्णी मोजे हिंगणी बेरडी धुळे गांव वगैरे येथील होते. इमानी लिहिणार जाणोन त्यांचे स्वाधीन मुलूख कुळ अखत्यारी देऊन ठेविले. पागा हजारं नर पांचशें व माद्या पांचशें सरदार बारगीर वगैरे शिंदी बिलावल हूपशी तैनात केले. त्या उपरि मुद्दहार जगदेव बिजापुरास गेले. त्याजसमागमें शाहाजी राजे ही गेले. दादोजीपंतांचे स्वाधीन मुलूख करून जाते समयीं सांगितलें कीं, चिरंजीव व स्त्री शिवनेरीस आहेत. आपल्यापाशीं महाल बांधून देऊन उभयतांस आणून अन्नवस्त्र देऊन चिरंजिवास शाहणे करणें. ही आज्ञा करून राजे गेले. दादोजीपंतांनीं शिवनेरीहून जिजाबाई व शिवबास आणून पुणें वसवून लाल महाल बांधून उभयतांस बरे इजतीने ठेविले. वस्त्र अलंकार उत्तम करून आपले संनिध ठेविले. त्याजवर मोरो तानदेव कैदेतून लष्करांतून पळोन मलकरीकर पाटील, चाकण परगणेकर, बामनभटाचे पुत्र रंगभट केळकर यांची मातोश्री फुलाई होती त्यांचे घरास रात्रीं एकाएकीं गेले. त्यांनीं व मातोश्रीनें गुप्त रूपे ठेविलें. साहा महिने तेथें होते.

तदनंतर शाहाजी राजे बिजापूर प्रांतीं कनकगिरीस आले होते. तेथें पाळेगार मवास होते त्या किल्यास वेढा घातला होता. ते समयीं संभाजी राजे वडील पुत्र होते त्यांसि जंबुरियाचा गोळा लागून शांत जैहाले. पाळेगार धरून किछा फत्ते केला. त्या उपरि जाधवराव यांचे रागें करून दुसरें लग्न केलें.^{२५} राजे यांनीं मोहिते यांची कन्या केली. तीस पुत्र राजश्री व्यंकोजी राजे जहाले. जिजाबाई व शिवाजी पुत्र यांचा त्याग केला. मुख पहाणार नाहीं म्हणोन बोलिले. राजश्री दादोजीपंतीं पुणियामध्ये मर्यादनें जिजाबाईचे चालविले. शिवबास पंतोजी ठेविले. तालिमखाना व घोडे फिरविणें यांत तयार केलें. राजश्री दादोजीपंतीं मोरो तानदेव यांसि कौल देऊन मौजे मलकरीहून आणविले. मुलखास कौल दिला. मावळें बारा उजाड पडलीं होती. तेथें लांडगे होते त्यांसि अशी ताकीद केली कीं, जो लांडगे मारील त्यांसि शिर्पाव देऊं. त्याजवरून लोकांनीं कस्त करून लांडगे मारिले. मुलूख निरुपद्रव केला. मावळे लोकांस ताकीद केली जे तुम्हांस वतनाची गरज असली

२३. इ० स० १६३० त जिजाबाई व शिवाजी यांस पुण्यास ठेविले.

२४. इ० स० १६५३ त हे संभाजी शांत झाले.

२५. इ० स० १६३० त दुसरा विवाह शाहाजी यांनीं केला.

२६. कौल=अभयपत्र.

तर वस्ती करणें. मावळे लोकांनीं उत्तर केलें कीं, कौल सादर जालियावर त्या प्रमाणें मुलखाची आबादी करूं. त्याजवरून दादाजीपंतांनीं रयतेस कौल दिला. याचा तपशीलः—पहिले सालीं दर बिघा रुका १ एक; दुसरे सालीं रुके सुमारे ३ तीन; तिसरे सालीं दर बिघा रुके ६; चवथे सालीं दर बिघा रुके ९; पांचवे सालीं दर बिघा रु १०; सहावे सालीं दर बिघा ११ रु-पया, सातवे सालीं दर बिघा एक रुपया १. त्याजवर आठवे सालीं मलिकंबरी जमाबंदी ठरली. मुलूख माजूर लोक चार नाहींसे जाहाले. मवास होते ते तमाम मारिले. इनसाफ बहुत करीत होते. जाते सुळीं दिले होते. कसबे खेडेबेरे येथें शिवापूर पेंठ वसविली. पातशाई झाडे इरसाल शहाजी राजे यांचे नांवें लावून त्याचा एक आंबा घेतला होता म्हणोन आपला हात तोडित होते. मग लोकांनीं अर्ज करून अस्तनी कमी केली. हें वर्तमान शहाजी राजे यांस विदित जाहालें. त्यांनीं शिरपाव पाठविले. तेव्हां अस्तनी दूर केली. त्याजउपरी सातशें होन मुशाहिरा केला. त्याजखेरीज मिळेल तें पडलें पान दिवाणांत जमा करावें असें बहुत दिवस काम केलें.

शहाजी राजे बिजापूरप्रांतीं होते. ते समर्थी मुन्हार जगदेव दिवाण होते. मुलतान शिकंदर* पातशाहा शांत जाहाले. पातशाही नासेल. मुलें लहान होती. बायका बेगम होत्या. त्यांनीं मुन्हार जगदेव दिवाण मुजन्यास आणिले. तत्कापुढें जिबें मारावें असें केलें. ते त्यांसि कळल्यावर जेथें कारजें उडत होतें तेथें स्नान करून आतुर संन्यासी शिखा उपटून जाहाले. त्यांचे हातपाय तोडून चौरंग करून मारिले. त्यानंतर बिजापूरचा बंद तुटला. शहाजी राजे कर्नाटक प्रांतीं बाळापू कोल्हार येथें होते. बारा हजार फौज होती. ते समर्थी चंदावरकर पाळेगार विजय राघव राजा थोर होता. त्यांसि पांचशें स्त्रिया लक्षाच्या होत्या. मुयळाचा राजा त्रिचनापल्लीकर होता. त्याशीं व याशीं भांडण निरंतर होत होतें. शहाजी राजे यांसि त्रिचनापल्लीकरांनीं मदत नेऊन चंदावरकरांशीं युद्ध केलें. विजय राघव राजा चंदावरकर युद्धांत खस्त जाहाला. ते समर्थी किल्ला चंदावर स्यळ बळेंच घेतलें. किल्ल्यास साहा कोसांचा घेर होता. तो हस्तगत जाहाल्यावर द्रव्य तेथें बहुत सांपडलें. तेथील कुल् राज्य घेतलें. तेथील त्रिचनापल्लीकर यांस राज्य घेऊन द्यावें असा तह होता. परंतु त्यांशीं बेमानी केली. तें ही राज्य त्यांस मारून आपणच घेतलें. त्या स्यळीं पुत्र तुकाबाईचे पोटचे व्यंकोजी राजे व त्याची स्त्री दीपाबाई

* हें नांव चुकीचें आहे. कदाचित् इ- । स्माइल अदिलशहा असें असावेंसे वाटतें.

उभयतां तेथे ठेवून आपण बाळापूर कोल्हार प्रांती राजगडीं होते. ठंयकाजी राजे यांस पुत्रसंतान तपशीलः—

वडील शाहाजी राजे; त्यांचे पोटी शरीफजी राजे; त्यांचे पोटी काहीच नाही. दुसरे एक पुत्र. तिसरे पुत्र तुकोजी राजे. तिघांपैकी तुकोजी राजे यांस संतानि हल्ली आहे.

त्या उपरि मलिकंबर दौलताबादेस होता तो मृत्यु पावले. दिर्घाचा पात-शाहा याने मीर जुमला व औरंगजेब पुत्र पाठवून दौलताबाद घेतली. मलिकंबर याणी पेंठ वसविली होती त्या पेंठेस कौल दिला आणि गांवकुसू बांधून औरंगाबाद नांव ठेविले. दक्षणाचा सुभेगिरी केली. दक्षणेत मोहीम प्रथम बिजापूर प्रांती केली. तुंबळ युद्ध जहलें. सरजाखान याणी औरंगजेबास मागे सरिले. शिकस्त जाहली. फिरून औरंगाबादेस आले. बऱ्हाण-पूर, खानदेश, बऱ्हाड खुदस्ती बुनयाद औरंगाबाद येथील सुभे यांचा कारभार करित होते.

शिवाजी महाराज शके १५६८-१६०२

म्ह० इ० स० १६४६—१६८०.

त्या उपरि दादोजी कोंडदेव यांनी बंदोबस्त कारभार अखत्यारीचा केला. असे असतां शिवाजी राजे दिवसेदिवस बाळदशा टाकून बुद्धीचा प्रकाश करित चालले. पंतांचा कारभार न्यायनिष्ठ, पातशाई कामावर नजर देऊन, आणि महाराजांचा कारभार लोक ठेवाय आणि संचय करावा. आपले मोका-शाखेरीज गांव मारावे, अवाढव्य करावे, ज्यास्ती मिळवावे, हे पंतास न माने. या-स्तव कटकट वाढली. त्याजवर पंतांनी विचार केला जे, हा प्रकार बरा दिसत नाही. म्हणून पंती विचप्रळय केला त्या योगे दादोजी मृत्यु पावले. शिवाजी राजे सैंतरा वर्षांचे ते समयी होते. त्याणी बहुत शोक केला. खजीना बहुत होता. शाहाजी राजे दूर चंदावर प्रांती होते. त्याणी राजश्री दादोजीपंतास सांगून पाठविले होते जे, बिजापूर प्रांती येऊं ते समयी खजीना आम्हांकडे पाठविणें. जोंवर आम्ही येऊं तोंवर आपणापाशी ठेवणें. दादोजीपंत निवर्ततांच तो खजीना शिवाजी राजे यांनी जप्त केला. शिबंदीस ही आज्ञा दिली व हुजरे पाठवून २५००० पंचवीस हजार मावळे लोक नवे चाकर ठेविले. कुल बंदोबस्त केला. शामराज नीळकंठ पारसनीस चतुर सुरतपाक बहुत उत्तम

२०. मलिकंबर इ० स० १६२६ त मृत जाहला.	स० १६५० त अवरंगाबाद असे नांव दिले.
२८. मलिकंबरानें आपण इ० स० १६१० त वसविलेल्या शहरास खडकी हें नांव दिलें होतें. त्यास अवरंगजेवानें इ०	२१. इ० स० १६४० त दादोजी कोंडदेव मृत्यु पावले.
	३०. वस्तुतः या वेळीं शिवाजीचें वय २० वर्षांचे होतें.

होता. त्यास पेशवाई सांगितली. राघो बळाळ अत्रे चिटणीस लिहिणार म्हणून ठेविले. रघुनाथ बळाळ लष्करचे सबनीस केले. नवे लोक ही सही केले. पुण्यामध्ये होते. आंग्रे शिपाई मर्दुमकी अधिक हें शहाजी राजे यांस विदित जहालें. समाधानें पुत्रास लिहून पाठविलें. शिवाजी राजे अम्मल बसवून बंदोबस्ती करून होते.

शहाजहान पातशाहा दिल्लीस पातशाही कैरीत असतांना बेगम कन्या-औरंगशहाची भगिनी गरोदर होती तिजवर बलात्कार केला. बहिणीने भावास सांगून पाठविलें. पातशाहाची नजर फिरली. तुम्ही चाल करून पातशाही घेणें. त्या उपरि दक्षिणचा खजीना तीन वर्षे दिल्लीस पाठविला नव्हता तो खर्च करून फौजबंदी केली. तमाम लोकांस कौल पाठविले. ते समयी शिवाजी राजे यांस फरमाना पाठविला. त्यांनीं मनास आणितां त्यांतील मजकूर कां, तुम्ही फौजे सुद्धां येणें अगर तुमचें येणें होत नसल्यास शामराजपंत नीळकंठ दिवाण यांस फौजेसुद्धां पाठविणें. दिल्लीची पातशाही आपणास आली म्हणजे दौलत मनसुबा तुमचे बापास नाही अशी देऊं म्हणोन फरमाना पाठविला. त्यासि शिवाजी म्हणों लागले जे, तुर्कास सलाम करणें हें उत्तम नाही. शामराजपंताच्या बटकीचें शप्प हातीं लागणार नाही. फरमाना श्वानाचे पुच्छास बांधोन गांवांत फिरविला. आहादी यास धक्के मारून बाहेर घातलें. त्याणीं जाऊन औरंगजेबास सांगितलें. औरंगजेबांनीं ते च गोष्ट चित्तांत धरली जे, दिल्लीस फत्ते जाहालीयावर दक्षणेस मोहिम प्रथम शिवाजी राजे यांजवर करूं. तर्धोपासून दावा यावज्जीव पावेतो चालला. याउपरि औरंगजेबाने दिल्लीस जाऊन युद्ध केलें. उदाराम देशमुख ठार पडला. त्याची स्त्री राय-बागीण तिनें युद्ध बहुत केलें. फत्ते जाहाली. प्रांत माहूर सरकार देशमुखीचा फरमाना तीस करून दिला. दाराशाहा, सुज्या, मुरादबक्ष तिघे भाऊ मारून वाप शहाजहान कैद करून डोळे शिवले. बहिणीनें तख्त व फिछा भावाच्या स्वधीन केला. औरंगजेब शाहा पातशाहा जाहाले. द्राही फिरविली.

तेसमयीं निळोजी नीळकंठ निजामशाई चाकर वतनी नाईकवाडी किल्ले पुरंदर येथें होते. ते भोंवताला मुलुख लुटून खंडणी घेत असत. कांही इनाम गांव शेते होती. शहाजी राजे यांचा व त्यांचा भाऊपणा विशेष. त्याजवरून शिवाजी राजे यांनीं त्यासि पत्र लिहिलें जे, दादाजीपंत आम्हांस वडिलांसमान होते ते मृत्यु पावले. आपणास आश्रय नाही. त्याजकरितां

३१. शहाजहान इ. स. १६२७ त गादीवर बसला होता.

३२. शहाजहान बादशहास अवरंगजेबाने इ. स. १६५७ त कैद केलें.

वृत्त शिखरिणी.

पुढें आली रामा करित तटदेशा सफळ ती ।
करावें ज्या कामें भजन विमर्दे त्यास फळती ॥
सुता दाय्या धांवें जननि पय जें कश्मल हरी ।
हका मारी शब्दे करुण हृदया पुण्यलहरी ॥ २०७ ॥

वृत्त शार्दूलविक्रीडित.

आली धांवत जी तशी च यमुना भागीरथी भेटिला ।
हर्षें पाहुनि पातली निजसखी घे ती हि पोटीं तिला ॥
दावायासि जर्गी अभेद यमुना ही वैष्णवी श्यामला ।
गंगा जी शिवशक्ति तोंत मिसळें ज्ञानें चि दृश्या मला ॥ २०८ ॥
दोघी संगति पावतां चि तिसरी ब्राह्मी तदंशाच ती ।
दावी गुप्त सरस्वती हि असतां प्राकट्य मध्ये सती ॥
गंगा आणि सरस्वती हि यमुना ज्या ठायीं शाल्या जमा ।
मोक्षद्वार सख्या त्रिवेणि म्हणती लोकीं तया संगमा ॥ २०९ ॥
ब्रह्माविष्णुमहेशशक्ति मिळती त्या एकमेकींमध्ये ।
यांचा संगम देवतांसि अवध्या स्वर्गाहुनी सौख्य दे ॥
आले देव समस्त यास्तव तया ठायासि सानंद ते ।
पुष्पें वर्षति गाति नाचति स्वयें स्तोत्रें करीती शतें ॥ २१० ॥

रामधरा.

ब्रह्मचानें सोमयाग प्रथम करुनि तत्तीरि सोमेश्वरासी ।
स्यापोनी दीधलासे वर जरि असला नीच ही पापराशी ॥
वेणीस्नानें चि त्याचें सकल अघ हरे पूजिल्या देव भुक्ती ।
स्वर्गीं रोंवी ध्वजा जो मुरपतिपद घे देहपातें हि मुक्ती ॥ २११ ॥

वृत्त उपजाति.

वेणीपरी संगस जाहलासे, त्रिवेणि हें नांव मनोज्ञ भासे ॥
सर्वामरीं यज्ञ उदंड केले, प्रयाग हें नांव म्हणोनि शालें ॥ २१२ ॥

वृत्त शार्दूलविक्रीडित.

गंगा होउनि पश्चिमाभिमुख त्या कालिंदिला भेटली ।
जेथें तें स्यळ तीर्थराज म्हणुनी प्रख्यात वा भूतळी ॥
तेथें माधव लोक मुक्तिकरितां प्रीती धरोनी वसे ।
तीर्थें ज्यांत अनंत तीर्थ दुसरें ऐसें न कोठें असे ॥ २१३ ॥
वेणीमाधव तीर्थराज झणती तो हा प्रयागाभिधे ।

राहे कल्पतरू च कामद जना भूमंडलाच्या मधे ॥
 पापांधार हरावया उगवला कीं सूर्य भूमीवरी ।
 तीर्थक्षेत्र हरिप्रिय त्रिजगतीं नाहीं दुजें यापरी ॥ २१४ ॥
 बेणीमाधवसंनिधानि धरुनी चित्तांत सद्धेतुला ।
 सौभाग्यार्थ जिणें त्रिवेणिकरितां वेणी दिली त्र्यंगुला ॥
 रामा सत्य चि सत्य सत्य कथितों मी हें त्रिवार स्वयें ।
 सौभाग्यासि धका कधीं च सतिच्या जन्मांतरीं वा न ये ॥ २१५ ॥
 एयें क्षौर असे अवश्य कथिलें पावावया मानवा ।
 तद्द्वारे गळताति कोटिजनुंचीं पापें पुन्हा वा नवा ॥
 होतो स्वर्गपदासि पात्र नर तो देवांगनांसी सुखी ।
 जातो इंद्रपदासि जो न करि हें तो शौरवाच्या मुखी ॥ २१६ ॥

वृत्त वसंततिलका.

तेथें चि अक्षयवटस्थळ द्रवजागा, लक्षोनि देव वसती अवघे प्रयागा ॥
 जो सर्वदेवमय पादप त्या तळीं जें, होतें अनंत जरि अल्प हि पुण्य कीजे २१७
 जो पिंड अक्षयवटीं पितरांसि देतो, आसप्तमा निजकुला त्रिदिवांसि नेतो ॥
 बा देववृक्षवटदर्शन तें प्रयागीं, दे वाजिमेधफल जें इतरत्र यागीं ॥ २१८ ॥
 जो ये प्रयागीं सुकृती नर माघमासीं, पूजा करोनि अवगाहन माघवासी ॥
 तो घोर जन्ममरणांतुनि मुक्त झाला, जातो विमानि बसुनी हरिच्या पुराला २१९

आर्या.

नरकस्थ पूर्वजां, हेतू व्हावा सुपुत्र एक मणी ॥
 माघांत तीर्थराजस्नाना जो जाय मकरसंक्रमणीं ॥ २२० ॥
 येती समस्त तीर्थें, स्नानाला मकरसंक्रमीं जेथें ॥
 तीर्थांसि तीर्थता दे, काय वदूं ज्यास्त सांग मी तेथें ॥ २२१ ॥
 उदगयनीं सुलभ अमरमार्ग म्हणुनि सौरयात या नांव ।
 सुर दर्शनार्थ येती, पाहुनि गंगेसि ये च पान्हाव ॥ २२२ ॥
 मार्घी बेणिस्नायी पितरां दे नर तिलोदकाला जो ।
 कुळ एकवीस त्याचें शतमख देखुनि पर्दीं न कां लाजो ॥ २२३ ॥
 गंगापश्चिमभागीं रम्य क्षेत्र प्रयाग त्या जवळी ।
 तीर्थस्नानार्थ वसे घोर भरद्वाज सत्तपा कवळी ॥ २२४ ॥

वृत्त उपजाति.

प्रयागमाहात्म्य वदावयासी, समर्थ नोहे त्रिधि सत्यवासी ।
 त्याचें वदाया मज काय शक्ती, नामें जयाच्या यमपाशमुक्ती ॥ २२५ ॥

आर्या.

सितकृष्ण तोय भासे, अद्यापी पावली जिंथे संगी ।

पूर्वाभिमुखी होउनि, यमुनेसह चालली पुढे गंगा ॥ २२६ ॥

वृत्त वसंततिलका.

पाणी सुनिर्मळ जिंथे अति रम्य भासे, मोठे लहान फिरतीं अगणीत मासे ॥

तैसे च कच्छप असंख्य जळांत काहीं, तीरीं बहूत रमती तप ध्यावया ही ॥ २२७ ॥

भौरे अनंत फिरताति अगाध पाणी, तेथील नक्रसमुदाय न अंत जाणी ॥

लाटांवरी भिडति येउनि उंच लाटा, तीरास लागति न होय जळांत सांठा ॥ २८ ॥

वृत्त उपजाति.

एकापुढे एक सहस्र नावा, धांवोनि जाताति नसे विसावा ॥

तरंगवेगें वरखालि होती, होड्या किती त्यांतुनि पार जाती ॥ २२९ ॥

भागीरथी शब्द करीत वेगें, येऊन सारी यमुनेसि मागे ॥

येतां तिचा वेग मिळोनि दोघी, प्रेमें पुढें चालति पूर्वभागी ॥ २३० ॥

भागीरथीचें अति शुभ्र वारि, काळी दिसे सूर्यसुता हि भारी ॥

दोर्धामधें जें जळ लाल आहे, सरस्वती ती प्रगटोनि वाहे ॥ २३१ ॥

वृत्त शार्दूलविक्रीडित.

आकाशापरि तोय त्यांत ढगसे फेनौघ तें चालती ।

उष्णें अभि तशा सशब्द लहरी विदुल्लता हालती ॥

नावा त्यांत विमानपंक्ति तोंळचीं मोतीं जशा तारका ।

रामा विष्णुपदासि याचि धरिं तूं चित्तीं सदा तारका ॥ २३२ ॥

वृत्त पृथ्वी.

नरामर शतावधी पुलिनि बैसुनी ते किती ।

सुधारससमान त्या अति अतृप्त तोया पिति ॥

सुकांत पुलिनांत ते पसरले दुहों बाजुंला ।

गमे जननि पाजवी पय धरोनि तेथें मुला ॥ २३३ ॥

मृदू सुखद वालुका लखलखीत शोभे बरी ।

हिरे चुरानि घोपिलें म्हणुनि स्वच्छ तेजा धरी ॥

सुखें भरित मत्स्य ते वरिवरी उड्या मारिती ।

सुरां कळविती न ती वरि जळीं अम्हां जी रती ॥ २३४ ॥

मदांध गज आंतुनी करिति जीं कराग्रें बरी ।

करेणुसह चालतां दिसाति पंकजाचे परी ॥

खळाळुनि जलौघ तो करित भोंबरे चालला ।

तयांत फिरती तरी कारिति अप्सरांच्या कला ॥ २३५ ॥

हिमाद्रिभव चालतां पवन पत्रपुष्पें जळीं ।

समर्पण त्रिवेणिच्या करि म्हणोनि झाला बळी ॥

तटा निकट मूरूह श्रमहर स्वयें वांकले ।

जनांसि सुख द्यावया मुजनसंगतीच्या फळे ॥ २३६ ॥

साकी.

उभय बाजुनें चित्र तरुंची, दाट लागली छाया ॥

पायस्थाला सुखकर मोठी, श्रमहर मार्गी जाया ॥ २३७ ॥

जंबु कंवठ मुरदारु नारळी, केळि पोफळि अंबे ॥

कणस पेख आणि लिंबतरुंच्या, भरलें तीर कदंबे ॥ २३८ ॥

सरल कुटज वट वृक्ष सातवण, प्लक्ष दाडिमी चांफा ॥

शाल ताल, किति तमाल उंबर, घालविती जनतापा ॥ २३९ ॥

मंदारामल बकुल बिल्व कुट, अशोक चंदन जाती ॥

वृक्षि बैसले पक्षि सर्वदा, भागिरयीगुण गाती ॥ २४० ॥

वृत्त कामदा.

दूर जाउनी फीरली पुढे, स्वर्गवासिनी उत्तरेकडे ॥

उत्तरामुखी स्नानदुर्लभा, दर्शनें चि दे माय सुप्रभा ॥ २४१ ॥

वृत्त शार्दूलविक्रीडित.

जाच्या पश्चिमकांठि सुंदर असें वैकुंठ जें भूवरी ।

कीः कैलास जयास नांव विलसे वाराणसी या परी ॥

रामा योग नको तपोबळ नको यज्ञादि सिद्धी नको ।

जेथें मुक्ति मृतांसि होय सखया वेदांतविद्या नको ॥ २४२ ॥

वृत्त उपजाति.

गंगा उदग्वाहिनि ज्या पुरासी, अनंत जन्मार्जित पुण्यरासी ॥

संपादिलासे पदरांत जेणें, तें पाविजे सत्य तरी च तेणें ॥ २४३ ॥

आर्या.

सगंस्थितिलयकर्ता, ज्याचें घेतां चि नांव भव नाशी ॥

ये काशींत महेश्वर, तो चि दिवोदास भक्त भवनाशी ॥ २४४ ॥

तो विश्वेश्वर राहे, येउनि भक्तार्थ काशिकेमाजी ॥

त्याच्या वासे पुरवी, मनुजाच्या सर्व काशि कामा जी ॥ २४५ ॥

वृत्त पृथ्वी.

सुवर्णरचितें गृहें बडुत दाट वस्ती असे ।

तयांतुनि शिरावया मुळि च वाव पापा नसे ॥
जयावरि सजे हिरेखचित ज्यांस पाचू मणी ।
जसे बसविले खडे दिसति स्वच्छ ते कौदणी ॥ २४६ ॥
अनंत असती जिये सुभग रत्नदेवालये ।
प्रकाश पसरे नभीं किरणरूप तो चि स्वये ॥
शिवार्थ जगताचिया करि नभांत संचार हा ।
तया न कळतां जनीं म्हणति सूर्य बाळा पहा ॥ २४७ ॥
महेश्वरसमीप बा सुरविमानदाटी च ती ।
अहर्निश हि दर्शनास्तव द्विस्पती भांडती ॥
नसे इतर याहुनी अनरपूर स्वर्गावरी ।
अतज्ज्ञ जन तो चि जो वितथभेद चित्ती धरी ॥ २४८ ॥

वृत्त मालिनी.

शिवमय नगरी ती जाणुनी मौलिवासी ।
हिमकर सदन्याच्या राहिला उर्ध्वदेशीं ॥
म्हणउनि रघुराया चंद्रशालाभिधाना ।
अजुनि धरित आहे रक्षिती थोर माना ॥ २४९ ॥

वृत्त उपजाति.

राजा जिये देव धणी जगांचा, माझी तया वर्णिल काय बाचा ॥
मंत्री तसा भैरवराज मोठा, राहे उभा घेउनि हस्ति सोटा ॥ २५० ॥
सोटा जया पाठिसि लागला तो, पुण्योदये काशिस तोचि जातो ॥
जो दाखवी नेउनि विश्वनाथा, राहो तया भैरवपार्थि माया ॥ २५१ ॥

वृत्त वसंततिलका.

जो काळभैरव अशा धरि सत्य नांवा, पापासि काळ अणि भैरव दुष्टभावा ॥
जे लागती सुजन येउनि नाथपाया, तो त्यावरी करि रुपाभर पूर्ण छाया २५२

वृत्त भुजंगप्रयात.

जिये अक्षपूर्णा जगन्माय रामा, जगन्नाधराणी करी पूर्ण कासा ॥
वसे काशिकागेहि जी सर्व दात्री, धरी दावया अन्न हस्तांत पात्री ॥ २५३ ॥
करी अन्न देवोनि पूर्ण प्रजेला, म्हणोनी धरी अक्षपूर्णाभिधेला ॥
कटाक्षे पहाया जिणे आपणासी, पदीं देवतावृंद डोविस घासी ॥ २५४ ॥
विधी बाळ शंभू पती दास नंदी, रूपे ज्यासि पाहे तया काळ वंदी ॥
अपार्णे रची जी जगा आदिमाया, नमस्कार माझा तिच्या रम्य पायां ॥ २५५ ॥

वृत्त स्वागता.

धुंडिराज गणनायक काशी-मध्यभांगि पुरविघ्न विनाशी ॥
विश्वनाथ जवळी सुखधामा, दर्शनें पुरवि जो जनकामा ॥ २५६ ॥

वृत्त शार्दूलबिक्रीडित.

गंगा भारति सूर्यसूनु किरणा बा धूतपापा तसे ।
पांची एकवटोनि तीर्थ निपजे ते पंचगंगा असे ॥
तन्नामैं वरि घाट त्यावरि उमाकांतप्रिय श्रीपती ।
बिंदूमाधव नांव ज्यासि पडलें मोक्षप्रदा यत्स्मृती ॥ २५७ ॥
लोकेशस्थिति सर्व देववसती तैशी च भागीरथी ।
पाहोनी नयनांबुबिंदुसि त्यजी सानंद लक्ष्मीपती ॥
शाला यास्तव बिंदुमाधव हरी विख्यात वाराणसी ।
बासी धन्य जयासि नित्य नमिति बैकुंठ ते त्याजसी ॥ २५८ ॥

आर्या.

गंगेत पंचगंगातीर्थस्नानें चि शक्रपद पावे ॥
मग माधवासि पूजा तेणें बैकुंठि कां न वद जावें ॥ २५९ ॥

वृत्त वसंततिलका.

त्याच्या च सन्निध असे मणिकार्षिका हें ।
ज्या नांव तीर्थ वरि घाट हि रम्य आहे ॥
तीर्थें सदैव वसती अवघीं जिये तें ।
जो देह त्यांत त्यजि त्या हररूप देतें ॥ २६० ॥
राहो विशेष तुज सांगतसे च थोडें ।
अस्थी हि ज्यांत पडतां सुरलोक जोडे ॥
घ्राशी जळासि करि जो अवगाहनासी ।
आश्चर्य काय जनना मरणासि नाशी ॥ २६१ ॥

वृत्त भुजंगप्रयात.

शिवाचे गणीं मुख्य जो दंडपाणी, हर्ती दंड घेवोनि पापासि खाणी ॥
पुरीमध्यभांगी उभा दंडधारी, दिसे हाक मारोनि पाण्यासि तारी ॥ २६२ ॥

वृत्त उपजाति.

विशेष माहात्म्य मुनीमुखानें, वाराणसीचें परिसेनि कानें ॥
होवोनियां उत्सुक आयकाया, प्रश्ना करी सन्मुनितें वदाया ॥ २६३ ॥

वृत्त स्रग्धरा.

काशीमाहात्म्य भारी वदसि मुनिवरा सर्व विस्तार याचा ।

क्षेत्रस्यांची स्थिती ही सुखकर मजला सांग कैशी स्ववाचा ॥
नाहीं गंगाचरित्रामृतमधुररस प्राशितां तृप्ति माशी ।
गेलासे मार्गजातश्रम अणिक असें ऐकण्याला मि राजी ॥ २६४ ॥

वृत्त शार्दूलविक्रीडित.

बोले मंजुल वाक्य जें रघुपती ऐकोनि त्यातें मुनी ।
झाला गाधिज तुष्ट त्या मग वदे आलिंगना देउनी ॥
रामा दाशरथे सलक्ष्मण सख्या आईक बाराणसी ।
बाळा मी अवलोकिली कथितसें प्रत्यक्ष तूतें जशी ॥ २६५ ॥

वृत्त भुजंगप्रयात.

म्हणे राम सांगा कशी काशिकेला, तुम्ही श्रीमुनीराज सर्वज्ञ गेला ॥
असे ऐकण्याचा अती हेतु माझा, मला काशिमाहात्म्यपीयूष पाजा ॥ २६६ ॥

वृत्त शार्दूलविक्रीडित.

सांगे कौशिक पूर्ववृत्त सखया राजा हरिश्चंद्र या ।
नामें जो तव पूर्वज क्षितितळीं चित्तीं जयाचे दया ॥
स्वर्गां अर्पुनि सर्व राज्य मजला जो सत्यशील स्वयें ।
पुत्रस्त्रीयुतदक्षिणेंसि सुकृती देण्यासि काशीस ये ॥ २७१ ॥
त्याचें सत्व हरावया बहु तऱ्हे त्या त्रास केला परी ।
सत्यापासुनि राय नाही टळला शांती च चित्तीं धरी ॥
जेणें स्त्रीसुतविक्रयासि करुनी डोंबाघरीं वाहिलें ।
पाणी यापरि सत्व अन्य नृपतीमाजी न मी पाहिलें ॥ २६८ ॥
काशीवास करोनि मुक्त जहला राजा ऋणापासुनी ।
मातें वास नृपासवें चि घडला वाहे जिये स्वर्धुनी ॥
केलें मी तप त्याच मुक्तिनगरीमध्ये सुवंशोद्भवा ।
तूं ही जाउनि काशिला नदिजळीं नाहोनि पूजी भवा ॥ २६९ ॥

वृत्त उपजाति.

एके दिनीं मी दिनरुत्य रामा, विलोकिलें जें परिपूर्णकामा ॥
आईक तें तूजसि सांगतों हें, यथामाति विस्तर फार नोहे ॥ २७० ॥
उठोनि जेथें सुकृती प्रभाती, स्नानासि त्या भागिरथीस जाती ॥
स्त्रिया हि घेवोनि कितेक बाळां, गाताति मार्गीं हरिसद्गुणाला ॥ २७१ ॥
कन्या मुळीं ती हिमपर्वताची, तीरासि थंडी म्हणवोनि साची ॥
थंडीमुळें कापति ओंठ भारी, शिवाक्षरें तीं निघताति सारीं ॥ २७२ ॥
रुणाजिना दंडकमंडलूला, कांठावरी ठेवुनि भस्म माळा ॥

मंदकिनीवन्दनपूर्व न्हाती, लावोनि देहासि सदैव माती ॥ २७३ ॥

वृत्त सार्दूलविक्रीडित.

दुर्गाघाटि कितेक पंचनादिच्या घाटाप्रती पावती ।

कोणी श्रीमणिकार्णिकेप्रति किती त्या ब्रह्मघाटाप्रती ॥

घाटि घाटि विचित्र दाटे मिळती वाटा न जाया जना ।

गंगादर्शन सर्व पाप हरुनी आनंद दे तन्मना ॥ २७४ ॥

वृत्त उपजाति.

विस्तीर्ण पात्रें परतीरवासी, मोठा तरू अल्प दिसे जनांसी ॥

पोहोनि उल्लंघिति त्या हि तोया, क्षणांत येती परतोनि ठाया ॥ २७५ ॥

त्या पांच कोशांतिल जंतु ते ही, शिवत्व मानोनि शवासि देही ॥

खाती न बा ती जवळी वहाती, समीप त्यांच्या बुध सर्व न्हाती ॥ २७६ ॥

खाना करोनी मग भस्म सारे, विलेपिती देहि न पापवारें ॥

लागो म्हणोनी आति शुभ्र त्यांचीं, जशीं शरीरें दिसती शिवार्ची ॥ २७७ ॥

माळा किती घेति करीं जपाला, किती करीती अघमर्षणाला ॥

पूजेमध्ये मग कितेक शाले, करोनि कर्मासि घरीं निघाले ॥ २७८ ॥

जळीं उभे एक हतांत माळा, त्रिपुंड्र शोभे धरिला कपाळा ॥

करोनियां निश्चल चित्तसद्धा, ध्याती सुबुद्धी शिवपादपद्मा ॥ २७९ ॥

होतां चि सूर्योदय फार वारें, सुटे करीती रव पक्षि सारे ॥

लाटा तटा येडानि लागताती, पात्रें किती वाहुनि त्यांत जाती ॥ २८० ॥

मूर्त्योदयीं ब्राह्मण अर्घ्यदाना, करोनि देवां स्तविताति नाना ॥

आकंठ पाण्यांत उभे किती ते, लावोनि दृष्टी बसती रवीतें ॥ २८१ ॥

घेवोनि कोणी करिं मृत्तिकेला, लिंगाकृती पार्थिव रम्य केला ॥

पूजोनि त्या निश्चल एकभावे, संप्रार्थिती पुत्रफळासि दार्वे ॥ २८२ ॥

वृत्त पृथ्वी.

स्त्रिया सुरनदीजळीं सकळ नाहुनी त्या सती ।

दुकूलवसनें किती सुभग पैठण्या नेसती ॥

तशा मृदुल अंजिरी सुतनु भर्जरी शालुला ।

गजेन्द्रगति नेसल्या कटिस घेति तान्द्व्या मुला ॥ २८३ ॥

मुळीं च धनिकांगना रुचिरकांति हो त्या भल्या ।

हिरण्यमणिभूषणां धरुनि फार त्या शोभल्या ॥

शिरीं भुजग केवडा मुद फुलें हि वेणीवरी ।

तशी श्रवणि मौक्तिकप्रचुरकापबाळ्यायरी ॥ २८४ ॥